

УДК [94(477.83/.86):316.7]"183/184"
DOI: 10.33402/ur.2022-15-46-80

Мар'ян МУДРИЙ

кандидат історичних наук

доцент кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3349-1830>

e-mail: m_mudryi@ukr.net

«НЕ ВСЕ ПРАВДА, ЩО ТАМ СКАЗАНО, А МНОГО ПРАВДИ ЗАМОЛЧАНО»: ІДЕЙНО-КУЛЬТУРНИЙ КЛІМАТ У ГАЛИЧИНІ В ПЕРЕДДЕНЬ «ВЕСНИ НАРОДІВ»

З'ясовано, що ідейним обрамленням революційних подій 1848–1849 рр., які увійшли в історію як «Весна народів», був складний комплекс настроїв і мотивів, що стрімко, як для свого часу, визрівали впродовж кільканадцяти попередніх років. Спостережено, що для галицьких українців, попри вже тривале – більш як півстолітнє – перебування у складі монархії Габсбургів, основним в ідейних шуканнях був транзит від польського соціально-територіального і мовно-культурного простору Речі Посполитої до етнонаціональної організації суспільства та протистояння австрійському імперському централізму. Висвітлено роль, яку в цьому переході відіграла двоступенева українсько-польська ідентичність (поштовхом для її увиразнення стало польське повстання 1830–1831 рр., під час революції вона вильтється у створення Руського собору, а самих її представників пізніше називатимуть русинами польської нації – *gente Rutheni, natione Poloni*). Обґрунтовано, що в соціальному плані середовище «русинів польської нації» було перехідним, короточасним виявом модерного націєтворення, пошуком історичних і світоглядних орієнтирів, а в ідейному – результатом зіткнення і взаємодії двох ідеологій – Просвітництва і Романтизму, які пропонували різне розуміння народу-нації – відповідно, державно-політичної та етнічно-культурної спільноти. Як існування, так і розпад двоступеневої українсько-польської ідентичності давали ідейну поживу для перетворення місцевої руської ідентичності на українську в її сучасному розумінні. Показано, що посередниками на цьому шляху були австрофільство і русофільство. Українофілі потребували аргументів, які б відмежовували український простір від російського, і чимало таких аргументів знаходили в польському ідейно-політичному та культурно-інтелектуальному дискурсі. Тому-то стверджується, що полонофільство стимулювало розвиток українофільства і навіть, у певному сенсі, було його частиною.

Ключові слова: Галичина XIX ст., українсько-польські відносини, «русини польської нації» (*gente Rutheni, natione Poloni*), революція 1848–1849 рр. («Весна народів»), модерне націєтворення.

Щоразу, коли мова заходить про історію Галичини XIX ст., зринає образ «Весни народів» – революційних подій 1848 р. В історіографії в останні два-три десятиліття він наповнився новим змістом. З-поміж іншого дослідники зауважили й уже досить докладно описали участь у революції осіб із двоступеневою ідентичністю, яких називають *gente Rutheni, natione Poloni* (або *русини польської нації*). Єдиним випадком у півдні Галичини, коли роздвоєна національна свідомість *gente–natione* виявилась у формі групової, а не індивідуальної реакції на трансформацію політичного та культурного простору краю, зокрема розвиток українського руху, стало утворення Руського собору (спочатку «Польсько-руської ради») – національно-політичного об'єднання, яке діяло від травня до жовтня 1848 р. Утім, дослідження самого тільки Руського собору замало, аби розуміти всю повноту історичних процесів у регіоні, який згодом відіграє ключову роль в утвердженні модерної української національної свідомості. Ця стаття має на меті з'ясувати обставини, за яких у Галичині сформувалося середовище осіб із двоступеневою українсько-польською ідентичністю. Головне твердження полягає в тому, що полонофільство стимулювало розвиток українофільства і навіть, у певному сенсі, було його частиною. Хай там що, а фраза з листа Івана Головацького: «не все правда, що там сказано, а много правди замолчано», яка стосувалася альманаху «Вінок русинам на обжинки» (1846), дуже добре відображає амбівалентність національного простору тогочасної Галичини.

Виникнення в півдні Галичини середовища «русинів польської нації» було результатом націоналізації публічного простору в умовах розпаду станових ідентичностей і переходу до громадянського суспільства – громадянського в тому сенсі, що питання ідентичності кожної особи ставало питанням її активності та самореалізації в межах національної спільноти. Ідея національності, яка завдяки філософії Романтизму набула значення головного інтегративного чинника, створила передумови для одночасного розвитку кількох національних проєктів. Виявилось теж, що й питання національної свободи можна розглядати в різних вимірах. Історик літератури Леонід Ушкалов підмітив, що українська галицька література і публіцистика 1830–1840-х років, яка нині – головне джерело для вивчення національної свідомості, розвивалася на засадах *коекзистенції*, тобто відкритості та взаємодії з усіма можливими культурними традиціями краю. Творці «нової української літератури» в Галичині трактували її як наслідок «пробудження зі сну» чи національного самопізнання. І остаточною метою такого самопізнання була не національна замкнутість, а навпаки – повернення до сім'ї європейських народів¹.

¹ Детальніше див.: Zięba A. A. *Gente Rutheni, natione Poloni. Z problematyki kształtowania się ukraińskiej świadomości narodowej w Galicji. Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej*. Kraków, 1995. Т. II / pod red. R. Łuznego i A. A. Zięby. S. 61–77; Świątek A. *Gente Rutheni, natione Poloni. Z dziejów Rusinów narodowości polskiej w Galicji*. Kraków, 2014. 512 s. (Studia Galicyjskie; т. 3); Мудрий М. *Gente Rutheni в польській Центральній Раді Народовій 1848 року. Записки Наукового товариства імені Шевченка*. (Записки НТШ). Львів, 2008. Т. CCLVI: Праці Історично-філософської секції. С. 244–281; Мудрий М. *Руський Собор 1848 року: організація та члени. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Вип. 16. С. 107–126; Мудрий М. *Ідеологія чи світогляд? До*

Автори, які під добу «Весни народів» послуговувалися принципом коекзистенції, пропонували дуже широкий спектр уявлень про національно-культурну тожсамість. По суті, ніхто не наполягав на завершеній версії ідентичності, натомість усі в той чи той спосіб акцентували на категоріях «проблематичності», «можливості» і «вибору». Така багатозначність у розумінні національної свободи сприяла формуванню в Галичині конкурентного ідейно-культурного середовища. Уявлення про народ-націю як духовну субстанцію давало змогу шукати власну тотожність на широкому просторі, не обмежуючись наявними державними кордонами. Якщо поляки мали на меті тільки відновлення Речі Посполитої, міцно ув'язуючи «польськість» з державністю, то галицькі русини, не обтяжені державними концепціями, шукали свою ідентичність у відношенні до австрійського, слов'янського, польського чи всеруського («великоруського» і «малоруського») просторів. Словом, середовище «русинів польської нації» було не єдиною відповіддю на нацистворчі процеси в Галичині. Від початку воно мало конкурентів, з якими мусило вступити в безуспішне (це з'ясувалося згодом) протистояння.

* * *

Майбутнє двоступеневої ідентичності *gente Rutheni, natione Poloni* великою мірою залежало від розвитку в Галичині мовних та освітніх практик. У першій третині XIX ст. мало хто сумнівався, що мовою освіченої частини галицько-руського суспільства має бути польська. Зрештою, самі русини не ставили цей стереотип під сумнів. Ситуація, утім, змінилася після польського повстання 1830–1831 рр., коли шляхетсько-консервативні кола були змушені поступитися частиною суспільно-політичного простору революційним елементам (переважно з різночинської інтелігенції), які, своєю чергою, бачили польську перспективу в активізації селянського середовища та залученні його до руху за відновлення Речі Посполитої. Зважаючи на недосяжність для селянства літературної мови, польські революціонери, особливо з числа «русинів польської нації», були змушені шукати спеціальні ключі до настроїв українських селян. Зрозумілою і прийнятною, як їм здавалося, формою взаємодії з нижчими верствами суспільства були відозви, написані народною

питання про теоретичні засади Руського Собору 1848 року. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2009. Вип. 44. С. 75–106; Мудрий М. *Formacja gente Rutheni, natione Poloni w XIX-wiecznej Galicji a pojęcie ojczyzny. Formuły patriotyzmu w Europie Wschodniej i Środkowej od nowożytności do współczesności* / zredagowali: A. Nowak, A. A. Zięba. Kraków, 2009. S. 285–298; Мудрий М. «Jesteśmy rozdwojonymi członkami jednego ciała»: до питання про відносини між Головною руською радою і Руським собором 1848 року. *Записки НТШ*. Львів, 2013. Т. CCLXV: Праці Історично-філософської секції. С. 54–80; Мудрий М. Руський собор 1848 року: історіографічний та джерелознавчий огляд. *Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. Львів, 2014. Вип. 8. С. 193–206; Ушкалов Л. *Література галицька, слобідська та інші. Ушкалов Л. Від бароко до постмодерну: есеї*. Київ, 2011. С. 504–506. Під добу «Весни народів» поняттям *коекзистенції* послуговувався, наприклад, Теодор Леонтович, коли стверджував, що різні народи Галичини мали б жити «sposobem koegzystencji» (див.: [Leontowicz T.] *Odpowiedź na artykuł o nieistnieniu Rusinów umieszczony w Numerze 2gim Dziennika Narodowego*. [Lwów, 1848]. Підпис: L.).

мовою, але латинськими буквами. Використання народно-розмовного варіанта мови мало полегшити селянству розуміння програми польських революціонерів, а латиниця (у польській транслітерації) – спрямувати процес емансипації руського селянства в пропольське русло. У віддаленій перспективі ж україномовна продукція польського чи полонофільського походження обернулася проти самих «русинів польської нації». Ці тексти засвідчили придатність народної мови до вираження складних абстрактних понять, пов'язаних із суспільно-політичною тематикою, а відтак дали поштовх для розвитку українофільської течії, яка виокремилася зі складної суміші світоглядних уявлень галицьких русинів².

Використовуючи польську транслітерацію для україномовних текстів, «русини польської нації» намагалися ув'язати свою ідентичність із ширшим мовно-культурним контекстом. У першій половині XIX ст. не бракувало ініціатив щодо переведення української мови в Галичині з кирилиці на латинську графічну систему. В руслі традиції *gente–natione* поширеною в цей час була практика, коли польські видання друкували українські пісні латинськими буквами. У 1833 р. Вацлав Залеський (*Вацлав з Олеська*) – польський етнограф (походив з бідної шляхетської родини), а згодом австрійський державний діяч (у 1848 р. був призначений галицьким губернатором) – видав цілу збірку таких пісень³. Однак не всі спроби писати українською мовою з використанням латинської графіки насправді були виявом свідомості *gente Rutheni, natione Poloni*. На користь латиниці для галицьких русинів висловлювалися діячі слов'янського національного відродження (наприклад, словенець Вартоломеї Копітар, мовознавець, скриптор і кустош придворної бібліотеки у Відні й одночасно урядовий цензор для видань новогрецькою і слов'янськими мовами). Ця ідея імпонувала теж певній частині греко-католицького духовенства. Євген Олесницький згадував про «писані рукою батька з того часу (у 1830-х роках) проповіді в українській мові, однак латинськими буквами»⁴. Олександр Барвінський у спогадах теж зазначав, що батько (висвячений 1830 р.) «перші проповіді списував собі латинською азбукою», а «поміж тодішніми священичими родинами, особливо на Поділлі, говорено звичайно по-польськи»⁵. У липні 1834 р. парох Йосиф Лозинський опублікував статтю «О wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego» («Про запровадження у руському письменництві польської

² Про мовні концепції «русинів польської нації» та значення польської україномовної революційної літератури в історії української мови див.: Мозер М. Українська («руська») мова галицьких поляків і полонофілів у 1830–1848 рр. *Мозер М. Причинки до історії української мови*. 3-тє вид., перегл. і поправл. / за заг. ред. С. Вакуленка. Вінниця, 2011. С. 562–601.

³ [Zaleski W.] *Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego. Z muzyką instrumentowaną przez Karola Lipińskiego / zebrał i wydał Waclaw z Oleska*. Lwów, 1833. LIV, 516 s. Про вплив цього видання на мовну та писемну культуру галицьких русинів, а також національний рух загалом див.: Мозер М. Українська («руська») мова галицьких поляків і полонофілів... С. 570–573.

⁴ Олесницький Е. *Сторінки з мого життя*. Львів, 1935. Ч. I: (1860–1890). С. 15.

⁵ Барвінський О. *Спомини з мого життя*. Частина перша та друга / упоряд.: А. Шацька, О. Федорук; ред.: Л. Винар, І. Гирич. Нью-Йорк; Київ, 2004. С. 42.

абетки»), яка стала чи не найяскравішою пам'яткою галицької «азбучної війни» 1830-х років. Автор виходив із настанови, що українці (русини) повинні вибрати такий алфавіт, який найкраще виражав би мелодику мови й – що важливо – сприяв її прискореному розвитку. Він доходив висновку, що таку роль може виконати тільки польський алфавіт: зробить українські книги доступними для поляків та інших слов'ян, полегшить вивчення української мови для західних народів і, нарешті, сприятиме прискореному розвитку мови, тоді як «мертва» кирилиця цей розвиток гальмуватиме⁶. Такої самої думки – про латиницю як засіб входження української

⁶ Про ініціативу Й. Лозинського та дискусію навколо неї ширше див.: Лесяк М. Іван Франко про азбучні дискусії в Галичині. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 2007. Т. 23–24: Spotkania polsko-ukraińskie. Uniwersytet Warszawski – Iwanowi France / pod red. S. Kozaka przy współpracy W. Sobol, B. Nazaruka. S. 278–297; Мозер М. Мовне відродження галицьких українців (1772–1848/49 рр.) у центральноєвропейському контексті. *Мозер М. Причинки до історії української мови*. 3-тє вид. перегл. і поправл. / за заг. ред. С. Вакулєнка. Вінниця, 2011. С. 317–326. Про мовно-правописні дискусії та етнографічно-фольклористичні видання в Галичині 1830–1840-х років за участі місцевих руських (українських) і польських публіцистів і з позиції так званої української радянської історіографії див.: Гербильський Г. Ю. Розвиток прогресивних ідей в Галичині у першій половині XIX ст. (до 1848 р.). Львів, 1964. С. 72–131. Біографія та діяльність о. Йосифа Лозинського (1807–1889) є показовою для розуміння як передумов виникнення в Галичині середовища осіб з двоступеневою українсько-польською ідентичністю, так і обставин занепаду цієї формації. Лозинський народився на Перемишльщині в сім'ї священика, освіту здобув у Перемишлі (в гімназії, а також на філософських і початкових богословських студіях) та Львові (у 1830 р. закінчив навчання у Львівській греко-католицькій духовній семінарії). У той час захопився місцевою (галицько-руською) народною культурою, слов'янськими літературами, читав «*Rozmaitości*» (додаток до «*Gazeta Lwowska*»), які постачав батькові дідич Юзеф Гумницький, відвідував у Львівському університеті лекції професора польської мови та літератури Миколая Михалевича (русина за походженням). Першу парафію отримав у Ліську (1831), невдовзі перебрався ближче до Перемишля, від 1836 р. – парох у селі Медика, де мав приятельські стосунки з власником села Гвальбертом Павліковським. «Покровителем на полі літературнім» для Й. Лозинського, за його ж зізнанням, був перемишльський єпископ Іван (Снігурський) (помер 1847 р.), який, утім, у своєму оточенні толерував і заохочував прихильників розвитку галицько-руської мови як на основі кирилиці, так і латиниці. Крім уже згаданої статті 1834 р. про переваги латиниці, Й. Лозинський видав латиницею українські весільні пісні (*Ruskoje wesile opysanoje czerez J. Łozińskoho*. W *Peremyszły: w Typografii Władycznój gr. kat.*, 1835) і граматику української мови (*Grammatyka języka ruskiego (mało-ruskiego) napisana przez Ks. Józefa Łozińskiego*. W *Przemysłu: w Drukarni Biskupiej obr. gr. kat.*, 1846). Лозинський спирався на поширену тоді друкарську практику й заохочення єпископа Івана (Снігурського). Остаточо відмовився від думки про латинізацію української мови в 1848 р., коли був змушений вибирати в Перемишлі між місцевою польською Радою народовою і Руською радою (яку й очолив на завершальному етапі), був учасником Собору руських вчених. У тому ж таки році отримав презенту на парохію в Яворові (від 1850 р. – декан), під час «азбучної війни» 1859 р. виступав уже на боці противників латиниці, водночас еволюціонував до русофільства (всеруськості), що виявилось в діяльності як депутата Галицького сейму (1861–1867) та автора багатьох дописів до газети «Слово». Від 1870 р. – депутат Яворівської повітової ради.

літератури в загальноєвропейський контекст – дотримувався Іван Головацький, який мешкав у Відні спочатку як студент медицини, потім як дипломований спеціаліст, практикант у місцевому шпиталі⁷.

Несподівано для багатьох навколо ідеї впровадити польський алфавіт в українське письменство спалахнула дискусія. Вона засвідчила, що в Галичині набирає сили руська мовно-національна ідентичність, яка знаходила підтримку (щоправда, з різних мотивів) як з боку вкрай консервативної частини греко-католицької ієрархії та інтелектуалів, так і захопленої ідеями Романтизму молоді ліберально-демократичної інтелігенції. Щоправда, в уявленнях більшості тогочасних галицько-руських інтелектуалів руськомовний простір охоплював сучасні українську й білоруську території⁸. Такий вихід мовної свідомості галичан поза Галичину був викликом для сформованої в австрійський період свідомості *gente–natione*, позбавляв її можливості здобути тривке оперття в суспільстві, робив хистою. Сам Й. Лозинський в автобіографічних записках згодом стверджував, що «опинія публична на Русі розбудилась и противь моего мнѣнія рѣшително высказалася», «по той статье Русины якъ-бы изъ сна обудилися и до своего самосознанія приходили»⁹. Проти статті Й. Лозинського виступили історик Денис Зубрицький (його праця залишилася в рукописі, який переписували)¹⁰, капелан

Був одружений на доньці священника (померла 1873 р.). Див. автобіографію Й. Лозинського, яку він написав 1876 р. на прохання Богдана Дідицького: *Матеріали къ Истории Галицко-русской словесности, сообщаемыи Богданомъ А. Дѣдицкимъ. IV. Юсифъ Лозинскій. Литературный сборникъ. Издаваемый Галицко-Русскою Матицею / ред. Б. А. Дѣдицкій. Львовъ, 1885. Вып. II–III. С. 112–126; Лозинскій Й. Автобіографія. Дух і ревність. Владика Снігурський та інші перемишляни / упоряд., вступ та комент. В. Пилипович. Перемишль; Львів, 2002. С. 183–199. Про «азбучну війну» 1859 р. та позицію в ній Й. Лозинського див.: Мудрий М. Ідея польсько-української унії та «русини польської нації» в етнополітичному дискурсі Галичини 1859–1869 рр. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2005. Вип. 39–40. С. 85–92.*

⁷ На ґрунті розбіжностей щодо графіки українського письменства в 1840 р. відбулася гостра полеміка між братами Іваном та Яковом Головацькими: «Русалка Дністрова». Документи і матеріали / упоряд. Ф. І. Стеблій та ін.; Ф. І. Стеблій (відп. ред.) та ін. Київ, 1989. Док. № 87. С. 150–156 (3 листа І. Головацького до Я. Головацького, Відень, 13 квітня 1840 р.); Док. № 91. С. 161–169 (Лист Я. Головацького до І. Головацького, Перемишль, 17 (5) травня 1840 р.). Про цю дискусію, за якою фактично стояла справа цивілізаційного вибору галицьких і взагалі австрійських русинів, докладно див.: Седляр О. Видавнича діяльність Івана та Якова Головацьких у 1840–1848 рр. *Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. Львів, 2014. Вип. 8. С. 38–61.

⁸ Мозер М. «Русини» й «руська мова» в галицьких граматиках першої половини ХІХ ст. *Українська мова в Галичині: історичний вимір* / відп. ред.: Я. Ісаєвич, М. Мозер, Н. Хобзей. Львів, 2011. С. 9–54. (Серія «Історія мови»).

⁹ Матеріали къ Истории Галицко-русской словесности, сообщаемыи Богданомъ А. Дѣдицкимъ. IV. Юсифъ Лозинскій... С. 117.

¹⁰ Возняк М. Авторство азбучної статті з 1834 р. *Записки НТШ*. Львів, 1925. Т. СXXXVI–СXXXVII: Праці Фільольогічної секції / під ред. К. Студинського. С. 107–118. Василь

перемишльського єпископа Івана (Снігурського) Йосиф Левицький¹¹, студент Маркіян Шашкевич¹². Показовою була позиція єпископа Івана (Снігурського): він намагався вловити суспільні настрої – спочатку погодився на публікацію статті Й. Лозинського, а невдовзі схвалив підготоване Й. Левицьким її заперечення, «дабы довѣдатись: чи кто на тоє чтó отвѣтитъ»¹³. Вацлав Залеський, зі свого боку, теж не приховував головної мети публікації в одній збірці польських і українських пісень латинкою – остаточне приєднання галицьких русинів до польської нації¹⁴. Він підкреслював значення фольклору для пізнання народного характеру та розвитку національної літератури, однак заперечував мовно-національну самобутність русинів-українців, уважаючи їх різновидом польського народу-нації, а українську мову – діалектом польської.

Зіткнення різних поглядів навколо українського алфавіту виявило руйнівні для середовища «русинів польської нації» чинники, джерела яких потрібно шукати передусім в історіософії доби Романтизму. Романтизм як загальнокультурний рух охопив майже всі сфери суспільної свідомості, змінив світобачення людей цілої епохи. Відкидаючи традицію раціонального пізнання, романтики відшукували у різних сферах буття внутрішні протилежності, антитези, переносячи їх на людину, на історичний процес. На погляд романтиків, усе дійсне – суперечливе й заперечує

Щурат помилково приписав авторство рукописної статті «О заrowadzeniu Abecadła polskiego zamiast Kyrilicy do ruskiej pisowni», написану Д. Зубрицьким у 1834 р. як відповідь на статтю Й. Лозинського, Миколі Кмицикевичу, учаснику польсько-українсько-го конспіративного гуртка «Товариство вчених» (або «Сенат») у Перемишлі (Щурат В. Азбучна стаття Миколи Кмицикевича з 1834 р. *Записки НТШ*. Львів, 1908. Т. LXXXI / під ред. М. Грушевського. С. 134–144). Повний текст роботи Д. Зубрицького виявив М. Возняк у жовтні 1927 р. Він озаглавлений «Апология Сурьлики czyli Azbuki ruskiej. O заrowadzeniu abecadła polskiego zamiast Сурьлики do ruskiej pisowni» і датований 1 жовтня 1834 р. Цей текст опублікував М. Возняк: Апологія кирилиці Дениса Зубрицького. *Записки НТШ*. Львів, 1929. Т. CL: Праці Філологічної та Історично-Філософічної секції / під ред. К. Студинського й І. Крип'якевича. С. 128–142.

¹¹ [Lewicki J.] Odpowiedź na zdanie o заrowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego (*Rozmaitości* dnia 17 lipca Nro. 29. roku 1834 strona 228). *Przemyśl*, 1834 [4 s.].

¹² [Szaskiewicz M.] Азбука і Abecadło. Uwagi nad rozprawą *O wprowadzeniu Abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego*, napisaną przez ks. J. Łozińskiego, umieszczoną w *Rozmaitościach* Lwowskich z roku 1834 Nro. 29. *Przemyśl*, 1836. 30 s.

¹³ Матеріали кь Истории Галицко-русской словесности... С. 117; Возняк М. Авторство азбучної статті... С. 109.

¹⁴ У передмові до своєї збірки Вацлав з Олеська писав: «W wyższych względach to wyłączenie Rusinów od naszej literatury zdaje mi się dla ogólnej literatury sławiańskiej, do której wiecznie i zawsze dążyć powinniśmy, być bardzo szkodliwe. Sławaki, Sławianie na Śląsku, Morawianie, przyłączyli się do Czech; do kogoż się mają Rusini przyłączyć? lub czyli mamy życzyć, żeby Rusini swoją własną mieli literaturę? Cóżby się było stało z literaturą niemiecką, gdyby szczególnie plemiona giermańskie usiłowały były własną mieć literaturę? Kto mię w tym punkcie nie zrozumie, temu pomódz nie mogę, gdyż mi niepodobna jaśniej się tłumaczyć» ([Zaleski W.] *Pieśni polskie i ruskie...* S. XLIII).

самого себе, містить у собі інше¹⁵. У державних народів Романтизм наголошував на індивідуальній творчій свободі, що було, головню, реакцією на догматизм останньої фази Класицизму, культивував підсвідоме й ірраціональне в людині, акцентував органічне взаємовідношення між людиною та одуховленою природою, розвивав творчу уяву, символ і міт, які надавали поезії пророчої функціональності. Всі ці елементи романтики знаходили в історичному минулому і в народній традиції. У народів бездержавних, зокрема українського, ідеї Романтизму мали ще додатково виховне й політичне значення. Для них важливими були національні мови та історичне минуле як джерело й засіб національного самоусвідомлення, виховання й формування почуття самореспекту – основного чинника будь-якого культурного і політичного прогресу й людських взаємин¹⁶. Якнайкраще виразив ці настрої з відстані часу Я. Головацький: «Вопросъ о замѣнѣ русской азбуки на польское абецадло не маловаженъ, а глубоко врывающийся по своимъ послѣдствіямъ въ народную жизнь; то вопросъ о существованіи: быти или не быти Русинамъ въ Галичинѣ. Прійми Галичане въ 1830-х годахъ польское абецадло – пропала бы русская индивидуальная народность, улетучился бы русскій духъ и изъ Галицкой Руси сдѣлалась бы вторая Холмщина»¹⁷.

Опоненти Й. Лозинського наголошували на повноцінному функціонуванні давньоруської мови й літератури¹⁸. Питання збереження кириличного письма було

¹⁵ Докладніше про особливості філософських ідей українського Романтизму див.: Сініцина А. Історико-філософські ідеї українського романтизму (Пантелеймон Куліш, Микола Костомарів). Львів, 2002. С. 24–73; Скринник М. А. Наративні практики української ідентичності: Доба Романтизму. Львів, 2007. У Галичині ідеї Романтизму існували й у польському варіанті. Характерною рисою польської філософії епохи Романтизму 30–40-х років XIX ст. (так званої національної філософії) було поєднання національного з універсальним, що мало привести до вписання Польщі в контекст світової історії і навіть більше – до перетворення її на виразника інтересів людськості. Тогочасні польські мислителі ставили питання національної філософії в контекст універсальних філософських питань, а питання про націю (*naród*) – у контекст питань про майбутнє людства. Див.: Jakubowski M. N. Narodowe i uniwersalne. Cztery studia o polskiej filozofii politycznej doby romantyzmu. Toruń, 2002. Тому-то в Галичині ідеї Романтизму могли по-різному впливати на місцеву руську спільноту – відмежовувати її від польського простору або ж, навпаки, посилювати залежність.

¹⁶ Розумний Я. Маркіян Шашкевич: таємниці міту [До друку подав М. Ільницький]. *Шашкевичіана. Нова серія*: зб. наук. праць. Львів; Вінніпег, 2000. Вип. 3–4: «Руська Трійця» і Прикарпаття; «Руська Трійця» і культура слов'янського світу. С. 420.

¹⁷ [Головацький Я.] Воспоминание о Маркіянѣ Шашкевичѣ и Иванѣ Вагилевичѣ (Изъ записокъ Якова Ѳ. Головацкаго). *Литературный Сборникъ* / издаваемый Галицко-Русскою Матицею подъ ред. Б. А. Дѣдицкого. Львовъ, 1885. Вып. I. С. 20.

¹⁸ До середини XIX ст. уявлення галицьких русинів про минуле мали переважно лінгвістичне підґрунтя. Мовні аргументи використовували для формування мисленнєвої опозиції «свій – чужий», що в умовах підастрійської Галичини означало протиставлення «русин – поляк». Найперше це видно в текстах Івана Могильницького (1778–1831). Виходець з родини греко-католицького пароха, він завдяки здібностям до навчання й активній душпастирській діяльності став одним з найосвіченіших галицько-руських діячів першої третини XIX ст., зокрема був ініціатором низки заходів, спрямованих на підвищення освітнього рівня греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії.

переведене в площину національної ідеології і почало розглядатися винятково в контексті протистояння полякам. Д. Зубрицький критикував ідею про запровадження латиниці з консервативних позицій, уважаючи її виразом «нещасливого духу часу». Учений поставив для себе першочергове завдання – довести глибину руської традиції в краї та розумів сучасність у категоріях дуже віддаленого минулого. Загалом історичні дослідження перших десятиліть ХІХ ст. виконували ідеологічну функцію, що ґрунтувалась на «науковій» легітимізації національної ідеї. Як фаховий історик, Д. Зубрицький бачив збіжності між діяльністю в минулому германського племені вандалів і сучасних для нього реформаторів, які ставлять під сумнів «віттар, трон, віками освячені звичаї предків, їх мову, винаходи, думки». Д. Зубрицький покликався на давню історичну традицію кириличного письма. Замінити руську кирилицю на польську латиницю означало для нього «відкинути характерні риси, які 900 рр. назад для нашої мови з глибокою виваженістю були продумані й запроваджені, якими написані всі наші священні й законодавчі книги, що їх використовують більше п'ятдесяти мільйонів русинів, сербів, болгарів і т. д., які в чехів, моравів і навіть у поляків були початково запроваджені та першість яких перед іншими використовуваними в Європі алфавітами досі визнають всі справжні вчені – знавці слов'янського й германського племені». Д. Зубрицький, як видно, виступав з панруських позицій¹⁹.

Могильницький мислив категоріями епохи Просвітництва, яка апелювала до раціонального, позбавленого випадковостей і другорядностей світоустрою. Його науковий задум полягав у тому, аби написати історію руської літератури, де протиставити народ «руський» з його мовою польському як «неруському», а також показати близькість народів Малої, Білої і Червоної Русі. Цей задум був втілений у тексті, з якого є відомою вступна частина під назвою «Відомість о руській мові» («*Rozprawa o języku ruskim*»). Працю опубліковано декілька разів – спочатку польською (1829, 1837, 1848) і російською (1838, 1857) мовами, і щойно в 1910 р. видано українською. Праця Могильницького мала не так пізнавальне, як стратегічне значення. Воно полягало в постановці питання про власну літературну, так звану книжну мову і про зв'язок мови з питанням ширшої, всеруської ідентичності. Могильницький обстоював позицію, що книжною мовою має користуватися верства освічених людей і що ця мова існує з давньоруських часів. Такий підхід схилив тоді до думки про культурну єдність всеруського простору та визнання для нього російської мови як літературної.

¹⁹ [Zubrzycki D.] Apologia Cyryliki czyli Azbuki ruskiej. O zaprowadzeniu abecadła polskiego zamiast Cyryliki do ruskiej pisowni [1 października 1834 r.], опубліковано в: Возняк М. Апологія кирилиці Дениса Зубрицького. *Записки НТШ*. Львів, 1929. Т. СL: Праці Філологічної та Історично-Філософської секції / під ред. К. Студинського й І. Крип'якевича. С. 128–142. З науковою діяльністю Дениса Зубрицького (1777–1862) пов'язане формування в Галичині місцевої консервативно-просвітницької русько-української школи історієписання. Історичні дослідження учений підпорядковував актуальним завданням тогочасного русько-українського національного руху – пошуку лінії власного історичного розвитку, обґрунтуванню відмінності галицьких русинів від поляків (зокрема, ролі в цьому Церкви) та з'ясуванню їхнього місця в загальноруському просторі. Увага дослідника була зосереджена передусім на давньоруському й річпосполитському («польському») періодах в історії Галицької Русі. Найбільш значущими працями Д. Зубрицького стали «Нарис з історії руського народу в Галичині і церковної ієрархії в тому ж королівстві» («*Rys do historyi narodu ruskiego w Galicyi i hierarchji cerkiewney w temże*

Рукописну працю Д. Зубрицького використав Йосиф Левицький (1801–1860) при підготовці відповіді Й. Лозинському. Левицький і Лозинський – далекі родичі, які, втім, не обминали жодної нагоди для гострої взаємної критики. Левицький почав займатися мовними проблемами ще в 1820-х роках під час навчання у Віденській духовній семінарії. Мова його текстів – дивовижно далека від народної, однак це не перешкоджало йому претендувати на роль головного реформатора мови «руського» письменства в Галичині²⁰. Левицький стверджував, що до середини XVII ст. «руська мова й азбука» була фактично державною в двох третинах Речі Посполитої, її використовували в листуванні представники великих магнатських родин. Прийняття латинського алфавіту, на думку Й. Левицького, порушить природу «руської мови», не виправдано кине її в «безодню виру, яким став латинський алфавіт». У контексті досліджуваної теми на особливу увагу заслуговує заключна фраза Й. Левицького, у якій той в дещо завуальованій (водночас і зневажливій) формі закликав розірвати з практикою колонізації українських текстів через використання латиниці, натякаючи на розвинутий попит на такі тексти: «З тих самих причин ми, русини, повинні й надалі писати так, як писали наші прадіди. Якщо комусь ідеться про те, щоб його руські твори крамарі під час храмових свят швидко збували, може піти протореним собі шляхом [писання латиницею]»²¹. Це зауваження може свідчити про значну популярність, яку здобула в першій третині XIX ст. практика видання українських текстів латиницею. Вихід у світ праці Й. Левицького, як перед тим Й. Лозинського, став можливим завдяки підтримці єпископа Івана (Снігурського).

Наймолодшим критиком Й. Лозинського став Маркіян Шашкевич (1811–1843). У той час – вихованець Львівської греко-католицької духовної семінарії з доволі суперечливою серед керівництва цього навчального закладу і церковної влади загалом репутацією порушника дисципліни й вільнодумця, організатор і натхненник

---

krolestwie», 1837 р.), «Хроніка міста Львова» («Kronika miasta Lwowa», 1844 р.) і тритомна «Історія стародавнього Галицько-руського князівства» («Історія древняго Галичско-Русского княжества», 1852–1855 рр.). Докладніше див.: Аркуша О., Мудрий М. Історичні дослідження в інтелектуальних та політичних контекстах піддавстрійської Галичини. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2014. Вип. 50. С. 19–41.

²⁰ У 1834 р. Й. Левицький видав у Перемишлі працю «Grammatik der ruthenischen, oder kleinrussischen Sprache in Galizien». Цей німецькомовний посібник став першою друкованою граматику української мови. Кілька років Левицький очолював єпископську друкарню в Перемишлі, де побачила світ Шашкевичева брошура «Азбука і abesadło», згодом працював священником на Дрогобиччині – спочатку в Грушеві (1844–1848), а від 1853-го до несподіваної смерті (інфаркт) – у Нагуєвичих (там хрестив Івана Франка). У 1848 р. був організатором Руської ради і Руської гвардії в Дрогобичі, учасником львівського «Собору руських учених», засновником у Львові культурно-освітнього товариства «Галицько-руська матиця». У Нагуєвичих налаштував проти себе значну частину парафіян. У конфлікті Й. Левицького з нагуєвицькими селянами добре видно патерналістське ставлення руської інтелігенції (перших так званих національних будителів) до селянства. Див.: Шашкевич М. Повне зібрання творів / упоряд. і ред. М. Шалата. Дрогобич, 2012. С. 484–486; Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886). Київ, 2006. С. 251.

²¹ [Lewicki J.] Odpowiedź... [S. 1–4].

культурно-просвітнього гуртка «Руської трійці»²². Не маючи можливості публікуватися у Львові, Шашкевич подався до Перемишля. У виданій 1836 р. полемічній брошурі «Азбука і Абесадо» він апелював до минулого як сукупності почуттєвого досвіду, робив наголос на характерних для епохи Романтизму ментальних відмінностях між народами, виразом яких у новочасну епоху вважав мову й літературу (загалом «Руська трійця» брала за взірць сербську лінгвістичну реформу Вука Караджича, яка передбачала вироблення народно-розмовного матеріалу до рівня літературної мови²³). Згідно з уявленнями доби Романтизму, на які спирався М. Шашкевич, протиставлення «русини – поляки» мало вчуватися з самих основ народного життя, бо, мовляв, було вкорінене в ньому. Виразом самодостатнього народного життя романтики вважали передусім письменство у його зв'язку з історичним розвитком. Відтак Шашкевич трактував мову як важливий етновизначальний показник, символ і чинник власної індивідуальності народу. «Література будь-якого народу є образом його життя, – писав М. Шашкевич, – його способу мислення, його душі; тому вона повинна проквітнути, вирости з власного народу й завітнути на тій самій ниві, щоб не уподібнитися до того райського птаха, про котрого кажуть, що не має ніг, а тому постійно висить у повітрі». М. Шашкевич вказував на давні, що сягали кня-

²² Тершаковець М. Маркіян Шашкевич та його ідеї на тлі українського відродження / упоряд.: Ф. Стеблій, О. Турій; наук. ред. В. Мороз. Львів, 2021; Arkusza O., Stepien S. Szaszkievicz Markijan. *Polski Słownik Biograficzny*. Warszawa; Kraków, 2010. Т. XLVII. Zesz. 192. S. 148–151; Шалата М. Перший збірник України. *Шашкевич М. Повне зібрання творів...* С. 3–34. Про напрями діяльності й світогляд представників «Руської трійці» див.: Кирчів Р. Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці». 2-ге вид. попр. і доп. Львів, 2011.

²³ Уперше це виразно виявилось при укладенні «Руською трійцею» збірки авторських поезій «Син Русі» (1833 р.), яка залишилася в рукопису (тривалий час цей рукопис зберігався в особистому архіві Антонія Петрушевича). Див.: Син Русі 1833: Перша рукописна збірка віршів Маркіяна Шашкевича / упоряд., передм. і прим. Є. Нахліка. Львів, 1995. Включені до збірки півтора десятка поезій засвідчують, що вже тоді мовно-літературні пошуки перебували у зв'язку з питанням українсько-польських відносин. Це добре видно на прикладі поезій Михайла Мінчакевича. Його підпис (криптонім *М. М.*) фігурує під п'ятьма віршами: «Сатира», «Розсвіт», «Роксолян ілі танець рускі», «Розлука», «Думка». У «Сатирі» він змалював образи впертого русина і гордого поляка, які на загальний подив ворогують між собою («брат не хоче брата знати») і не помічають, як австрійцям вдалося підкорити обох. Мінчакевич народився 1808 р. в селі Бережниці Вишній біля Самбора в сім'ї сільського священника. Навчався у Львівській греко-католицькій духовній семінарії. Працювати священником почав з 1835 р. у парафіїх в селі Загочев'я Балигородського деканату Перемишльської єпархії та містечку Ліську неподалік Сянока. Був членом польського революційного гуртка «Союз друзів народу», а згодом «Співдружність польського народу», за що в 1838 р. потрапив до в'язниці. Декілька років провів у Шпільбергу. Згодом був змушений працювати у віддалених від культурних центрів Галичини селах на Сяноччині. Помер всіма забутий у 1879 р. Див.: Возняк М. Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії. Львів, 1924. С. 78–79. (Бібліотека «Нового Часу»; ч. 1); Стеблій Ф. Михайло Мінчакевич – фольклорист, поет, конспіратор. *Стеблій Ф. І. Галичина на перехрестях історії. Постамі*. Львів, 2011. С. 109–113.

жих часів, історичні корені руської літературної мови. За його словами, «псування руської мови під впливом зіпсутої польщини» відбулося щойно в XVII–XVIII ст. Відсутність граматики М. Шашкевич вважав тільки питанням часу, оскільки «вона повинна бути не законодавцем мови, а її найточнішим відображенням»²⁴. Праця М. Шашкевича була видана в Перемишлі стараннями Я. Головацького й завдяки фінансовій підтримці того-таки єпископа Івана (Снігурського).

Правописна дискусія засвідчила наявність альтернативних до формули *gente Rutheni, natione Poloni* моделей національного розвитку галицьких русинів. Відомі нам виступи проти запровадження латиниці, написані в 1834–1836 рр. Д. Зубрицьким, Й. Левицьким і М. Шашкевичем, були не тільки науковими працями, автори яких доводили хибність поглядів Й. Лозинського про європеїзацію української мови за рахунок запровадження латинського алфавіту, а й публіцистичними творами – усі мали глибоке політичне значення, вказували на зв'язок мови з ідентичністю. Правописна дискусія 1834–1836 рр. внесла розлам у середовище «русинів польської нації». Це добре видно на прикладі позиції, яку зайняв стосовно ідеї Й. Лозинського тодішній редактор офіційного часопису «Gazeta Lwowska» та екстраординарний професор польської мови й літератури Львівського університету Миколай Михалевич, русин за походженням. «По благоволенію къ своимъ единовѣрцамъ» він розіслав відбитки роботи Й. Левицького передплатникам редагованої ним газети. Це, очевидно, стало причиною усунення М. Михалевича від редакції і призначення на його місце «настоящего поляка» Яна Камінського²⁵. «Азбучна війна» 1834–1836 рр. змусила й частину греко-католицького духовенства чи не вперше задуматися про відношення між мовними практиками і національністю. І навіть якщо для парафіяльного священника це питання з'являлося з практичного (не інтелектуального) боку (природно, що священник уважав своїм підставовим життєвим інтересом орієнтуватися на позицію церковної влади, зокрема єпископа), то все ж воно увиразнювало маркери колективних ідентичностей. Ця «дисципліна» дала результат у 1848 р., коли церковній владі вдалося об'єднати більшість греко-католицького духовенства під проводом Головної руської ради. Остаточоно відмовитися від латинського алфавіту вищу греко-католицьку ієрархію змусили побоювання, що запровадження латиниці призведе до втрати духовенством контролю над суспільними низами.

* * *

Перемога прихильників кирилиці у правописній дискусії 1834–1836 рр. ще не означала усунення польського впливу на мовно-літературний розвиток галицьких русинів. Польська література 30–40-х років XIX ст. мала виразний вплив на формування ідейно-філософських засад українського національного руху, зумовила переплетення у світогляді діячів українського «національного відродження» філософських ідей Просвітництва з новими світоглядними концепціями, що їх висували ідеологи Романтизму. Польський літературно-інтелектуальний доробок

²⁴ [Szaskiewicz M.] Азбука і Abecadło... S. 1–30.

²⁵ [Головацький Я.] Воспоминаніе о Маркіанѣ Шашкевичѣ и Иванѣ Вагилевичѣ... С. 20.

притягував тогочасну українську інтелігенцію широтою поставлених питань, які йшли в руслі характерного для епохи Романтизму зацікавлення простим народом, зокрема його мовою. Польська художня література стала зразком для літературних починань діячів «Руської трійці». Наприклад, у поезії Маркіяна Шашкевича «Слово до читателів руского язика» (або «Дайте руки, юні други...»), 1833) в настрої та самій формі цього твору не можна не бачити перегуку з «Одою до молодості» (1820) Адама Міцкевича. «Русалка Дністровая» (1837) багато в чому нагадувала альманах молодих польських романтиків «Ziemia» (Львів, 1834; наступні випуски: Прага, 1837; Страсбург, 1839). Разом із «зевончиками» молоді українці вірили в існування в далекому минулому ідеальної слов'янської культури, рідної і досконалої, утопічне бачення якої накреслив польський фольклорист Зоріан Доленга-Ходаковський (Адам Чарноцький)²⁶. Саме ідея слов'янської взаємності в 1830–1840-х роках була сильним провідником «польськості» в русько-українській літературі Галичини. Іван Вагилевич, один з чільних представників «Руської трійці», до останнього вірний філософсько-естетичним концепціям Романтизму, згідно з якими ідея повинна панувати над реальністю, навіть намагався з'ясувати історичні підвалини українсько-польської літературної взаємодії. У 1843 р. він підготував рукопис праці «Pisarze polscy Rusini», де представив резюме публікацій низки авторів XVI–XVIII ст., які належали до кола русько-української культури, але писали польською²⁷.

Через брак української пропозиції польське літературне й наукове оточення формувало й водночас обмежувало талант українських діячів. Богдан Дідицький, описуючи з висоти прожитого життя свої мовно-літературні пошуки напередодні «Весни народів», підкреслював притягальну силу польської літератури й заразом вказував на перепони²⁸. Тогочасні ініціатори галицько-руського «відродження» хотіли позбутися інтелектуальної залежності від польського простору і водночас розуміли, наскільки міцно вони пов'язані з ним. «Час уже ляхам перестати, а нам, русинам, зачинати», – так інтуїтивно сформулював цю залежність семінарист Й. Острожинський, вписуючись до заведеного М. Шашкевичем альбому «Руська

²⁶ Poklewska K. *Galicja romantyczna (1816–1840)*. Warszawa, 1976. S. 179–181; Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського (з Галичини, Волині, Поділля, Придніпрянщини і Полісся) / упоряд., текстол. інтерпрет. і комент. О. І. Дея; атрибуція автографів і копій та передм. Л. А. Малаш і О. І. Дея. Київ, 1974. Пор.: Шашкевич М. Твори / упоряд., підгот. текстів, вступ. ст. та прим. М. Й. Шалати. Київ, 1973.

²⁷ Уперше опубліковано: Wagilewicz J. D. *Pisarze polscy Rusini wraz z dodatkiem Pisarze łacińscy Rusini / do druku przygotował i przedmową poprzedził R. Radyszewski*. Przemyśl, 1996.

²⁸ «...я тогда (зъ г. 1844 до весны 1848) больше всего былъ занятъ Польщею, и прекрасныи стихотворныи лады-склады Мицкевича, Словацкаго, Ант. Мальчевскаго и Богдана Залескаго были для мене идеаломъ поэтичнаго совершенства. И чейже само посѣданіе такога идеала не давало менѣ тогда близше застановлятися надъ форменнымъ розличіемъ межъ поэзією польскою а русскою, яко и надъ тѣмъ, яковó оно розличіе, малое чи великое? Супротивъ сего моего польско-поэтичнаго идеала майже ничѣмъ были для мене даже прекрасныи наши простонародныи пѣсни, думки и коломыйки...» ([Дідицький Б.] *Своежизньевыи записки Богдана А. Дѣдицкаго / оттискъ изъ «Вѣстника Народнаго Дома»*. Львовъ, 1906. Ч. I: Где-що до исторіи саморозвитія языка и азбуки Галицкой Руси. С. 27).

Зоря»²⁹. Від початку українські діячі намагалися трактувати польські запозичення вибірково й інструментально – як засіб власного зміцнення. Це був ефективний спосіб подолати небезпеку повної асиміляції з польською культурою, але за таких умов було важко уникнути поверховості. З ідейного багажу польських романтиків українців цікавили лише ті елементи, які через виразно емоційне звернення до минулого полегшували їм відчуття своєї етнокультурної самотності. Все інше відкидалося. Показовим було ставлення українських романтиків до представників «української школи» в польській літературі. Іван Головацький, наприклад, підкреслював мистецько-інтелектуальну вартість поезій Богдана Залеського, але відкидав їхнє надміру раціоналізоване пропольське спрямування: «Язык пливе як водою, народові із губів вийняті гадки, но лиш спольщені, та до розуму промовляють, але до серця не прив'яжуть!»³⁰. Головним критерієм оцінки літературного твору для Якова Головацького було відображення в ньому «духу народу». Він критикував писані українською мовою твори Тимка Падури як своєрідні «підробки під дух народу», стверджуючи в їхнього автора брак «серця українця»³¹. Однак ця вибіркковість у трактуванні не завжди була результативною. Поступово запозичення почали усвідомлювати і як певну приреченість. «Така то наша доля, що по чужих щєблях лізти мусимо, аби ся свого дохрєпати», – писав у контексті польських і німецьких запозичень для розвитку української народної словесності в Галичині Я. Головацький³².

* * *

Зі зламу XVIII–XIX ст. потужним чинником етнічної самоідентифікації став для галицьких українців австрійський уряд, або Відень. З утвердженням в Галичині австрійської влади монополія поляків на визначення національної ідентичності українців за формулою *gente Rutheni, natione Poloni* була порушена. Передовсім віденським урядовцям йшлося про обмеження впливу польської шляхти і пов'язаної з нею Римо-католицької церкви. Для цього було обрано два шляхи: запровадження згори централізованого правління та активізація українців, передовсім їхнього духовенства, знизу. Ця локальна галицька мета вписувалася в загальний контекст реформ освіченого абсолютизму, спрямованих на модернізацію Габсбурзької монархії. Пізніше, у 1830-х роках, зважаючи на польське повстання та беручи до уваги настрої, які виявилися в Галичині під час мовно-правописних дискусій (коли галицько-руські діячі взялися відстоювати кирилицю), Відень розпочав заходи щодо виразнішої організації українського науково-літературного життя на умовах лояльності до Габсбургів³³. Ведучи діалог з галицько-руською верхівкою і проти-

²⁹ Возняк М. Як пробудилося українське народне життя в Галичині... С. 77.

³⁰ «Русалка Дністрова». Документи і матеріали. Док. № 141. С. 235–236 (Лист до Я. Головацького, Відень, 20 лютого 1844 р.).

³¹ Kozik J. *Українські рух narodowy w Galicji*... S. 42.

³² «Русалка Дністрова». Документи і матеріали. Док. № 151. С. 242 (Лист до Осипа Бодяньського, Чернівці, 5 грудня 1845 р.).

³³ Урешті-решт у 1842 р. брати Яків та Іван Головацькі отримали пропозицію видавати у Відні український науково-літературний часопис, у якому могли публікувати також твори

ставляючи українців полякам³⁴, австрійські урядовці мимоволі змушували галицьких «русинів» поступово обертати підсвідоме почуття рідного краю в ідею народності, усвідомлювати себе етнічною спільнотою з власною історією, своїми політичними й культурними запитами, з'ясовувати своє місце серед етнічних груп, виробляти власну позицію в системі міжетнічних відносин, роздумувати над сенсом національного буття. Завдяки щоденній присутності в галицькому політикумі австрійського чинника проблема етнічної самоідентифікації поставала перед русько-українським населенням не тільки й не стільки як пізнавальне, скільки як життєво-практичне завдання. Вона була тісно пов'язана з національним самоутвердженням, тобто зі становленням галицького українства як суб'єкта історичного процесу. Тому закономірно, що зв'язок галицького українства з Віднем мав і зворотний бік, що втілювався в надмірному покладанні на допомогу австрійської бюрократії.

Включення Галичини до складу монархії Габсбургів хронологічно збіглося з початком реформ освіченого абсолютизму, здійснюваних Марією Терезою та Йосифом II у 70–80-х роках XVIII ст. За словами історика Святослава Пахолківа, «політика освіченого абсолютизму – суміш гуманістичних намірів та прагматичного розрахунку – була спрямована на покращення матеріального становища, рівня освіти і, по можливості, на забезпечення рівних прав для усього населення монархії. Це населення мало перетворитись у свідомих заможних городян, які, як сумлінні платники податків, були б запорукою сили держави»³⁵. Терезіансько-Йосифінські реформи, як їх прийнято називати, зруйнували герметично ізольований від зовнішнього світ підданської залежності селян, суттєво обмежили коло феодалських повинностей, зміцнили право селянина на землю і загалом його правовий статус. Ці та інші зміни в господарському та громадському житті Австрійської монархії сприяли перетворенню галицького селянства в активну суспільну силу, свідому нових перспектив свого розвитку – в господаря і громадянина. Такий раптовий, відчутний протягом одного покоління поступ умов життя впливав, своєю чергою, на спосіб мислення широких селянських мас. Підданий, оцінюючи навколишні структури та соціальні зв'язки в категоріях патріархалізму, вбачав першопричини позитивних для себе змін у втручанні до наявного порядку речей доброго, хоча й строгого правителя-батька, зобов'язаного, на думку селянина, турбуватися про нього. Власне аграрні й селянські реформи освіченого абсолютизму розвинули

наддніпрянських авторів. Ініціатором пропозиції був В. Колітар (Тершаковець М. Маркіян Шашкевич та його ідеї... С. 242–243). І хоча тоді цей проєкт реалізувати не вдалося, він свідчив про те, що австрійська влада надає українському питанню політичного значення.

³⁴ Докладніше про політику центрального австрійського уряду в Галичині, яка в провінції була реалізована через владу губернатора, див.: Аркуша О. Губернатори Галичини (1772–1849). *Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura. Studia z dziejów Lwowa*. Kraków, 2010. Т. VII: Urzędy, urzędnicy, instytucje. С. 226–264; Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації / пер. з нім. Х. Николин. Львів, 2014.

³⁵ Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині... С. 63.

в суспільній свідомості плебейських мас, особливо селянства, настрої регалізму, селянського монархізму як масового явища³⁶.

Реформи освіченого абсолютизму суттєво змінили становище греко-католицького духовенства. На час приєднання Галичини до монархії Габсбургів сільський священник як у матеріальному, так і в духовному та освітньому плані мало чим відрізнявся від селянина. Нерідко греко-католицькі служителі Церкви виконували свої духовні обов'язки як різновид панщини, а засоби до існування здобували, обробляючи землю, за яку платили панові чинш. Їхні привілеї не успадковувалися дітьми: останні виконували кріпосні повинності так само, як і селяни³⁷. Напруженими були відносини між українським і польським духовенством. Перший австрійський губернатор Галичини Антоній Перген писав у 1773 р., що «між латинським і руським духовенством існує велика заздрість: дисципліна ж грецького духовенства є дуже неважною»³⁸. Відкривши молоді доступ до освіти, також і рідною мовою, юридично урівнявши греко-католиків з іншими конфесіями й забезпечивши мінімальний добробут духовенства, просвітницькі реформи Габсбургів стали запорукою підвищення самооцінки греко-католицького духівництва, сприяли інтеграції Української Церкви в державно-політичну систему і перетворення її в один з інструментів державного управління. Завдяки підтримці влади вона отримала й відповідну організаційну структуру у вигляді відновленої 1808 р. Галицької митрополії³⁹. Історик Вадим Ададуrow, вивчаючи обставини фундації Галицької митрополії, стверджує про осмислену з боку Габсбургів протидію загрози масової колонізації русинів. Він визначає характерні риси національної політики Габсбургів: трактування всіх без винятку підлеглих народів як рівних перед спільним монархом і – що було особливо важливим для галицьких русинів – обєрганнє не-

³⁶ Chlebowczyk J. Językowo-narodowościowe aspekty reform absolutyzmu oświeconego. *Studia Historyczne*. 1974. R. XVII. Zesz. 1 (64). S. 10–11. Підсумовуючи здобутки галицьких русинів у складі Австрії, львівська газета «Слово» писала: «Якже совсѣмь иный видъ прибрала Русь подъ скипетромъ австрійскимъ! Матеріальний бытъ получилися, подданство пало, а хлопь стали обывателемъ рѣвнымъ въ правахъ и свободахъ каждому благородному жителю Австрії... Схотятъ ли перечити, що просвѣщене подъ Австрією витає и подъ стрѣху селянина, и що вообще образование умственное нынѣшней австрійской Руси стоить до образования колишней польской Руси – якъ день до ночи?» (Русь и ей отношене къ сосѣдамъ. II. Реакція. *Слово*. 1861. 4 лютого).

³⁷ Tokarz W. Galicya w początkach ery józefińskiej w świetle ankiety urzędowej z roku 1783. Kraków, 1909. S. 383–390; Герасименко М. П. Аграрні відносини в Галичині в період кризи панщинного господарства. Київ, 1959. С. 98; Cegielski T. Józefinizm. *Austria – Polska: Z dziejów sąsiedztwa* / praca zbiorowa pod red. W. Leitscha i M. Wawrykowej. Warszawa; Wiedeń, 1989. S. 66.

³⁸ Finkel L. Memoriał Antoniego hr. Pergena, pierwszego gubernatora Galicyi, o stanie kraju. *Kwartalnik Historyczny*. 1900. Roczn. XIV. Zesz. I. S. 35.

³⁹ Турій О. Ю. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Галичини, 1848–1867: автореф. дис. ... канд. іст. наук / Львівський державний університет імені Івана Франка. Львів, 1994. С. 12; Турій О. До питання про провідну роль греко-католицького духовенства в національному русі галицьких українців у ХІХ ст. *Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні*. Львів, 1999. Вип. 2 (1995–1997). С. 410.

доторканими прав тих націй, які не були потужними в соціальному плані й задля уникнення асиміляційного тиску з боку могутніших сусідів шукали підтримки Відня⁴⁰. Австрійська влада створила правову основу для закріплення окремої від польської ідентичності галицьких русинів через їхнє віросповідання. У підсумку вони пережили – до 1848 р. – фазу конфесійної національності⁴¹.

На емоційному протиставленні австрійських часів польським виросло австрорусинство – сукупність поглядів, які відображали позитивне ставлення української інтелігенції та селянства Галичини до Габсбурзького двору й австрійської державності загалом⁴². Саме австрорусинство стало в першій третині XIX ст. головною опозицією до світогляду *gente Rutheni, natione Poloni* і не дало йому розвинутися до організованої течії. Австрорусинство сформувалося на зламі XVIII–XIX ст. як вияв вдячності руського (українського) населення краю австрійському урядові за покращення (порівняно з останніми десятиріччями Речі Посполитої) свого соціального та матеріального становища. За висловом Володимира Барвінського, пізнішого публіциста українофільської орієнтації, Річ Посполита в останні роки свого існування була «бездушним державним організмом», на руїнах якого опинилися галицькі українці в складі монархії Габсбургів; ніхто з них не мав підстав сумувати за минулим⁴³. Справді, зустріч українців з Австрією перевершила їхні сподівання. Тут маємо приклад винятково вдалого збігу реформаторських заходів австрійських правителів з настроєм українського суспільства, яке потребувало принаймні надії на зміну свого становища. Діяльність Йосифа II «на часину запалила у насъ нові свѣтила людскої идеи, кинула межі насъ искры нового житя и знову закрылась якоюсь сумною тьмою якъ ранне сонце за хмарами, щобъ ажъ późно, въ późне

⁴⁰ Ададуrow В. Деконструкція історіографічного канону щодо фундації Галицької митрополії (на основі документів Державної канцелярії Австрійської імперії). *Фундація Галицької митрополії у світлі дипломатичного листування Австрії та Святого Престолу 1807–1808 рр.*: зб. документів / упоряд., вступ. ст. та комент. В. Ададуrowa. Львів, 2011. С. XI.

⁴¹ Про посилення Австрійською державою греко-католицького духовенства див.: Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині... С. 59–70.

⁴² Докладніше див.: Мудрий М. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2000. Вип. 35–36. С. 571–604.

⁴³ В. Барвінський писав: «Тая роскошь безъ хлопотѣвъ, тѣ богатства безъ працѣвъ, тѣ права безъ обовязкѣвъ, та свобода безъ границъ – справдѣ се бувъ рай, за котрымъ було чого плакати вельможнымъ панамъ. Але той свѣтъ безжурного житя въ достаткахъ и розкошахъ, въ безмежнѣй свободѣ, слѣпивъ своимъ блескомъ, заманювавъ своимъ шумомъ, одурювавъ своєю роскошо. Въ томъ блескотѣ, въ томъ шумѣ, въ тыхъ роскошахъ забули сытї на голодныхъ, бенькетуючїх на працюющихъ, повноправнїх на безправныхъ» ([Барвінський В.] Въ столѣтнї роковины вступленя на австрійскї престоль цѣсаря Юсифа II (1780–1880). Отчїть Володимира Барвѣнського, выголошенїй на вечери дня 17 (29) листопада 1880. Львів, 1880. С. 5–6). Цї настрої не залишилися поза увагою австрійських урядовцїв. Безвідрадний стан краю і моральний занепад народу на момент першого подїлу Речі Посполитої, що був результатом «страшної хвороби» (Л. Фінкель) тогочасної польської держави, стали головною темою меморіалу, представлено-го в серпні 1773 р. цїсареві Йосифу II губернатором Галичини А. Пергенем (Finkel L. *Memoryał Antoniego hr. Pergena*... S. 24–43).

полудне виявити свої яснї промѣня тепла и житя»⁴⁴. Як не дивно, але саме ця перерваність надії зміцнила серед галицьких українців авторитет цісаря-реформатора до такої міри, що він набув сакралізованих форм, заклавши міцний підмурівок для панування австрорусинської ідеології на ціле століття. Нереалізованість багатьох задумів Йосифа II не зашкодила цьому міфowi, навпаки – надала йому характеру недосказаності, збагативши в такий спосіб його емоційно-сентиментальний блок.

Інституцією, яка значно спричинилася до формування серед галицьких українців австрофільських настроїв і суттєво перешкодила розвитку двоступеневої українсько-польської ідентичності, був Ставропігійський інститут, створений у 1788 р. на базі однойменного братства. До революції 1848 р. Інститут був єдиною світською установою галицьких українців. Компроміс, з яким Відень підійшов до вирішення проблеми Ставропігійського братства (згідно з цісарським указом 1787 р., всі церковні братства мали бути ліквідовані), уже сам собою надав додаткової ваги національно-культурним амбіціям русько-української еліти, які формувалися на руїнах Речі Посполитої й потребували для свого розвитку «зовнішнього» визнання. Титулування членів Львівського Ставропігійського інституту «настоятелями греко-католицької нації» в документах австрійського уряду свідчило про визнання русинів як окремого народу. Таке ставлення влади до членів Ставропігійського інституту було предметом їхньої гордості, адже йшло врозріз із небажанням громадсько активної частини польського суспільства відмовитися від зневажливого трактування національно-культурних домагань українців⁴⁵. Як не парадоксально, саме замкнений, корпоративний характер Інституту дав змогу в першій половині XIX ст. зберегти принаймні свідомість «руської еліти», зв'язати її почуттям відповідальності за майбутнє руського населення Галичини.

На початок XIX ст. серед греко-католицького духовенства в загальних рисах сформувалася концепція австрійського лоялізму – вдячності за покращення (порівняно з періодом Речі Посполитої) його матеріального й соціального становища⁴⁶. Вірність тронові й Австрії стала постійною і невід'ємною рисою церковної

⁴⁴ [Барвінський В.] Въ столѣтні роковини... С. 3–4.

⁴⁵ Докладно про діяльність Ставропігійського інституту див.: Киричук О., Орлевич І. Львівський Ставропігійський інститут (1788–1914). Роль у суспільно-політичному, культурному та релігійному житті українців Галичини. Львів, 2018.

⁴⁶ На це, зокрема, вказує тон і зміст промови крилошанина Михайла Гарасевича на синодальному з'їзді українського духовенства в 1806 р.: «Ото бачимо, що наше світське духовенство було в найбільшій темноті, що парохі ледве вмiли читати й писати та жили в загальнім пониженню. І дійсно, яку пошану могло мати священство у світських людей вищих верстов, коли воно ледви одягом різнилося від простонароддя? Який вплив воно могло мати на нього, коли само ледви знало перші основи релігії? ...А подивімся на теперішнє положення священства! Переконаємося, що воно ніколи не стояло так високо. А звідки це походить? З ласки найлагіднішого австрійського уряду. Бо відколи ми прийшли під розумний, справедливий і лагідний австрійський уряд, що кермується ліберальними думками, відтоді з нами поводяться по батьківськи нарівні з іншими; ми вільні від усякого гнету, признана рівність нашого обряду з іншими; признані наші привилеї та права, зроблено все, що потрібне для відповідної освіти й нашого удержання... І які обов'язки лежать за те все на нас? О! наші обов'язки це: незломна вірність, привязаність і лю-

ієрархії, яку вона намагалася (і не без успіху) прищепити всьому народові⁴⁷. Уже на початку XIX ст. лоялістські щодо Габсбургів настрої серед українців Галичини набули політичного виміру, точніше – політичної ціни. Українське питання перетворилося в руках австрійських урядовців на чинник стримування польських незалежницьких домагань. Українці, своєю чергою, сприйняли посилену увагу до себе з боку Відня як вияв особливих симпатій до «вірних русинів». Саме завдяки чіткій проавстрійській позиції уніатського духовенства Австрія змогла в 1805–1809 рр., під час наполеонівських війн, відстояти суверенітет над стратегічно важливими галицькими землями. У важкий для Австрії момент у 1805 р. греко-католицький єпископ Перемишльський і Самбірський Антоній (Ангелович) звернувся до вірян із пастирським листом, в якому закликав їх зберегти вірність і підтримати австрійську владу. У 1809 р. після вступу військ Варшавського герцогства до Львова Ангелович відмовився відслужити урочисту службу на честь «військ непереможного імператора Наполеона». У супроводі каноніка Михайла Гарасевича він таємно залишив місто і поїхав у віддалену від осередків польського національного руху сільську провінцію. Незважаючи на те, що австрійський уряд належно оцінив підтримку впливового серед русинів уніатського духовенства, Відень не мав чітко окресленої програми національної політики стосовно українського населення Галичини, розглядав підтримку русинів як тимчасовий засіб для виходу зі скрутного міжнародного становища. Щобільше, австрійська влада намагалася використати українців у своїй польській політиці саме тому, що була твердо переконана у відсутності в них, на відміну від поляків, власних національно-державних прагнень⁴⁸.

Таке інструментальне ставлення австрійської влади до українців було характерним приблизно до середини 1830-х років. Щойно видавничі ініціативи «Руської трійці» змусили австрійську адміністрацію визнати, що русини, принаймні їхня частина, мають власні національні інтереси, які не завжди перебувають в антагонізмі до польського руху⁴⁹. Відсутність в українців власних національно-державницьких

бов до найліпшого монарха... Отже будьмо, дорогі братя, вірні... та при кожній нагоді впоюймо в наш народ, що послух найвищим приказам і бажанням... конче потрібний». (Цит. за: Возняк М. Як пробудилося українське народне життя в Галичині... С. 11–12).

⁴⁷ Турій О. До питання про провідну роль греко-католицького духовенства... С. 410.

⁴⁸ Про те, як на початку XIX ст. розгорталися відносини в трикутнику «русини – Австрія – поляки», докладно див.: Ададуrow В. Галицькі русини у концепціях польської політики Франції та Австрії 1805–1812 рр. (до постановки питання). *Україна в минулому*. Київ; Львів, 1996. Вип. IX. С. 38–60. Свого часу український літературознавець та історик Михайло Тершаковець влучно підмітив, що «і один і другий уряд [мається на увазі центральна і крайова австрійська влада – М. М.] були прихильні стремлінням гал[ицьких] Русинів, доки вони не виходили поза межі пасивности» (Тершаковець М. Короткий огляд національних та політично-суспільних течій... С. IV). Див. також: Ададуrow В. Світ політичних поглядів Антонія Ангеловича. Документи до вивчення феномену імперської ідентичности серед духовенства Галичини наприкінці XVIII – на початку XIX ст. *Наукові записки Українського Католицького Університету. Серія «Історія»*. Львів, 2010. Ч. 2. С. 299–336.

⁴⁹ У донесенні Львівської дирекції поліції Міністерству внутрішніх справ у Відні (квітень 1837 р.) вказано, що русини, які до того часу були вірними «високому урядові» й ніколи не виявляли симпатій до польського питання, «починають щораз більше сприймати

прагнень була для Відня такою очевидною, що впродовж тривалого часу в імперії не існувало навіть цензора для видань українською мовою. Це питання постало тільки в 1835 р. у зв'язку із задумом Маркіяна Шашкевича видати альманах «Зоря». За таких умов австрійська влада поклала обов'язок стежити за суспільними настроями на керівництво Греко-католицької церкви. Та, своєю чергою, сприйняла доручення як належне. Греко-католицький клір переступив тоді межу, яка розділяла просту вдячність Відневі за покращення свого матеріального й соціального становища, з одного боку, та утримання в тісних рамках офіційної ідеології інтелектуального (що в той час було рівнозначне національному) життя своїх співвітчизників, з іншого. Той вибір на користь Австрії для мислячих представників українського духовенства не був простим. Згадуючи про обставини видання «Русалки Дністрової», Яків Головацький писав: «Ректоръ и цензоръ Венедиктъ Левицкій, въ душѣ сочувствующій русскому дѣлу, но слишкомъ щепетильный моралистъ, бился съ мыслями, какъ бы не нарушая своего австрійскаго патріотизма не погубить насъ»⁵⁰. Зважаючи на те, що австрійська влада тривалий час не бачила в діях греко-католицьких ієрархів національної складової, а самі ієрархи робили акцент на відстоюванні станovo-корпоративних інтересів уніатського духовенства⁵¹, до 1830-х років потенціал австрорусинства щодо протистояння «русинам польської нації» назагал вичерпався. Австрорусинство не було національним світоглядом (це феномен імперської ідентичності), тоді як двоступенева українсько-польська ідентичність (*gente Rutheni, natione Poloni*) ґрунтувалася на модерному розумінні нації.

Дуже важливою – з погляду перспектив розвитку двоступеневої української-польської ідентичності – була позиція східногалицького селянства. Політика австрійської влади від початку спрямовувалася на те, аби створити контрольований рівень напруги між селянством і землевласниками, а відтак відмежувати місцеве селянство від впливу на нього ідей польської шляхти щодо відновлення Речі

демократичні ідеї» («Русалка Дністрова»). Документи і матеріали / упоряд. Ф. І. Стеблій та ін.; Ф. І. Стеблій (відп. ред.) та ін. Київ, 1989. С. 87). Міністр внутрішніх справ Австрії Й. Зедльницький, своєю чергою, інформував 16 червня 1837 р. імператора Фердинанда I: «До цього часу спостерігалось радісне явище: галицькі піддані руського походження і особливо гр.-кат. клір при всіх обставинах вірно стояли на боці уряду, були недоступні багаторазовому заманюванню революційною пропагандою. Лише останнім часом, а саме у зв'язку з поліцейським розслідуванням у справі викриття в латинській семінарії у Львові політичних підступів, виявилися сліди того, що серед львівських теологів гр.-кат. віросповідання і особливо в семінарії цього віросповідання у Львові багато вихованців стали політично неблагонадійними» (Там само. С. 100).

⁵⁰ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника НАН України (ЛННБ ім. В. Стефаника). Відділ рукописів. Ф. 36 (Я. Головацький). Спр. 832. Арк. 16 зв. («Пережитое и перестраданное. Записки Я. Ф. Головацкаго», без дати).

⁵¹ Історик Вадим Ададуrow цілком обґрунтовано доводить, що суспільно-політичні погляди Антонія Ангеловича поєднували в собі два дискурсивні пласти – становий та імперський. У площині ідей ці погляди заперечували модерне розуміння нації та громадянського суспільства, а в площині політики, стверджує історик, склали шану традиційним цінностям монархічного легітимізму. Див.: Ададуrow В. Світ політичних поглядів Антонія Ангеловича... С. 299–336.

Посполитої. Галицький селянин, формально звільнений у 80-х роках XVIII ст. від особистої залежності, намагався увійти в суспільство як вільна людина. Але юридичне звільнення з-під влади пана не робило його вільним, поки він залишався прив'язаним до панського маєтку. Що сильніше загострювалися відносини між двором і громадою, то більше зростала роль округи як регулювальної інстанції. І це породжувало авторитет окружних чиновників серед селян і вороже ставлення панів до окружної влади. Неминучим наслідком розвитку посередницьких функцій австрійських чиновників, за словами історика Михайла Герасименка, стало перетворення останніх у соціальну силу, без якої неможливе було розв'язання жодного конфлікту між селянами і панами⁵². В уяві галицького селянина поступово викристалізувалася ієрархія лояльностей. Найгіршим було ставлення українського селянина до тих осіб, з якими він найчастіше зустрічався в повсякденному житті. Найменшою повагою користувалися польські пани, більшою – окружні староста й губернiальне управління, вивершував піраміду симпатій цісар. Переважала думка, що цісар може власноручно й – що важливіше – справедливо (тобто, на користь селян) залагодити всі спірні питання, що виникають між селянами й панами, натомість пани-поляки, вважалося, докладають усіх зусиль, аби не допустити селянських депутатів до цісаря⁵³. Незважаючи на те, що скарги селян до Відня здебільшого залишалися без відповіді, бажання українських селян безпосередньо звернутися за допомогою до цісаря не тільки не вгасало, а навпаки – посилювалося⁵⁴. Очевидно, тут маємо справу з цікавим феноменом, характерним для українського руху першої

⁵² Герасименко М. П. Аграрні відносини... С. 170.

⁵³ Наприклад, селяни Комарнівщини у скарзі від 26 червня 1822 р. на утиски поміщика та вейскови екзекуції називали австрійського імператора «нашим найласкавішим батьком краю», а себе «бідними осиротілими підданими», покинутими на поталу місцевій владі – «шановного к. окружного староста», «високого крайового управління», а особливо «панів». Автори скарги зізнавалися, що вони «ще ніколи не мали щастя» отримати цісарську аудієнцію, але в них не виникало жодного сумніву в справедливості рішення імператора (Класова боротьба селянства Східної Галичини (1772–1849). Документи і матеріали / упоряд.: О. А. Купчинський, А. Г. Сісецький, Ф. І. Стеблій. Київ, 1974. Док. № 43. С. 134).

⁵⁴ У скарзі селян Сколівщини від 17 вересня 1842 р. австрійському імператору на зловживання місцевої влади у вирішенні їхнього процесу з поміщиком зазначалося: «О, великий монарше, імператоре і королю, вибач нам, що ми так багато разів турбуємо твою особу нашими листами! Твої діти і піддані волають до тебе, о пане, тисячею голосів! Вислухай наші прохання і благання, скроплені гарячими слізьми. О, великий монарху, змилуйся з нами. Накажи або направ сам цей великий і безконечний процес між домінією і нами, тому що твої підлеглі інстанції не хочуть поступати з нами справедливо! В противному разі, о батьку і імператоре, ми будемо змушені незабаром якнайшвидше відправитися до Відня, до твого трону, о, батьку вітчизни» (Класова боротьба... Док. № 103. С. 232). Нав'язаний монархізм українських селян та їхня лояльність до Габсбурзької монархії, сформовані Йосифінськими реформами і посилені під час революції 1848 р., зберігалися аж до Першої світової війни. Утім, міф «доброго цісаря» характеризував не тільки настрої українських селян. Див.: Frasz Z. Mit dobrego cesarza. *Polskie mity polityczne XIX i XX wieku*. Wrocław, 1994. S. 139–152. (Polska myśl polityczna XIX i XX wieku; t. IX).

половини та середини XIX ст., – прагненням вийти за межі повсякденності, розвинути громадську самодіяльність, долучитися до справ загальнодержавного значення⁵⁵. Саме цим стремлінням до емансипації, яке просочувалося крізь розмаїття соціальних, політичних та інтелектуальних практик, можна частково пояснити причини поклоніння галицьких русинів перед такими імперськими утвореннями, як Австрія та Росія. (Русофіли, наприклад, поєднували симпатії до Петербурга зі щирою лояльністю до Відня.)

* * *

Цілком очевидно, що почуття австрійського лоялізму, прищеплені греко-католицькому духовенству та галицько-руському селянству на зламі XVIII–XIX ст., були найважливішим чинником, який поглибив українсько-польське розмежування і суттєво обмежив простір для розвитку українського полонофільства. Однак політика австрійської влади, спрямована на обмеження інтелектуальної свободи, у певний момент почала давати зворотні результати. Особливо виразно це виявилось в 1830–1840-х роках, коли меттерніхівський бюрократично-поліцейський режим досяг свого апогею, і йому почав протистояти широкий фронт опозиційних сил. Місцеву «руську історію» було складно раціоналізувати з австрійської перспективи. Австріяцизм не давав теж емоційного матеріалу для розгортання національного історієписання. За таких обставин значно сильнішим від австрорусинства чинником відмежування галицьких українців від польського культурного й політичного простору, а відтак стримування в українському суспільстві розвитку полонофільських настроїв, стало русофільство («москвофільство»). Русофіли задали для галицьких русинів східний вектор пошуків національної тожсамості, а задля доведення їхньої відмінності («іншості») від поляків використали наукові дослідження в галузі етнографії, історії та лінгвістики. В уяві галицьких русофілів належно конкурувати з поляками можна було тільки як частина широкого панруського простору з багатомовною культурно-історичною традицією, співмірного з поляками чисельно. В ідейному плані галицьке русофільство сформувалося на ґрунті полонофільства, перетворившись у його дзеркальне заперечення. Тому русофіли добре розуміли природу світогляду «русинів польської нації», а в історії Галичини середини XIX ст. було чимало випадків еволюції громадсько активних осіб від полонофільства до русофільства. У 1830-х роках між полонофілами та русофілами розпочалася гостра конкурентна боротьба за впливи на галицько-руську спільноту, передусім селянство⁵⁶. У дальшій історичній перспективі це сприяло, як не парадоксально, кристалізації українофільської («малоруської») ідентичності.

⁵⁵ «...Ми ні в якому разі не відмовляємося від державних податків, тільки важкі поміщицькі данини не спроможні виконувати», – так окреслили свою позицію в 1822 р. селяни Комарнівщини (Класова боротьба... Док. № 43. С. 134). Про емансипацію галицького селянства див.: Заярюк А. Ідіоми емансипації. «Визвольні» проєкти і галицьке село у середині XIX століття. Київ, 2007.

⁵⁶ Уже згадувані І. Кульчинський і К. Ценглевич, польські революціонери з ідентичністю *gente Rutheni, natione Poloni*, у маніфесті «Narode Ruskij» (бл. 1835 р.) відкрито формулювали для галицьких русинів дилему – бути з поляками чи росіянами: «...czy lipsze

Джерела панрусських настроїв у Галичині треба шукати в інтелектуальному русі, який розгорнувся на хвилі «національного відродження» в першій половині XIX ст. Дослідження в галузі історії, етнографії, лінгвістики викликали в той час у слов'ян більш або менш чітку свідомість спорідненості окремих етнічних груп, що в підсумку вилилося в поширення ідеї слов'янської взаємності⁵⁷. Слов'янофільство стало «першим виявом національної ідеї», слугуючи засобом «рекомпенсації почуття цивілізаційної молодшості»⁵⁸. Поряд з південнослов'янським ілліризмом, ідеєю чехо-словацької єдності панрусизм виступав органічною складовою слов'янофільських концепцій. Втягненню півавстрійських українців у свою орбіту він завдячував низкою обставин, головно історичного характеру. Насамперед пізнання давнього минулого вказувало на спільні історичні та мовно-культурні корені (переконливим аргументом на користь цього була співзвучність етнонімів – «русини», «руські», «руськіє»). Ідеолог галицького русофільства Осип Мончаловський стверджував, що «простонародіє проникнуто стихійнымъ “москвофільствомъ”, какъ результатомъ племеннаго родства, историческихъ преданій и чаяній будущаго»⁵⁹. Велику притягальну силу мало й те, що Росія була на той час єдиною незалежною слов'янською державою. Не останню роль у формуванні галицького русофільства, особливо в мовній ділянці, відіграли псевдоаристократичні претензії тогочасного греко-католицького духовенства, яке мало квазішляхетський статус і взірцем для себе вважало панський та офіційний світ, зі зневагою при тому дивлячись на простий народ і його мову. Однак головним джерелом підживлення русофільських настроїв у Галичині була поверхова зрусифікованість Наддніпрянської України (так зване малоросійство), на яку орієнтувалися представники українського руху в Галичині, уважаючи її за певний національний взірець⁶⁰.

z tymy sia łuczty, szczo tak daleki wid wilnosity, to je z moskalamy, czy z polakamy sia łuczty, kotri bliższy i blyzenki wilnosity swojej. Abo ynaksze pytajuczy sia: czy lipsze łuczty sia z tymy, szczo u ślipoti bjut sia protiwi wilnosity, bo taki moskali, czy z tymy sia brataty, szczo bjut sia za wilnist, to je z polakami». З тексту відозви видно, що в Галичині на середину 1830-х років вже були розвинуті панрусські настрої і що «русини польської нації» бачили тоді в русофілах своїх головних супротивників. Для них автори відозви не шкодували негативних визначень: «московські упирі», «покручі», «посіпаки і лизуни», і – що прикметно – вказували на світоглядний зв'язок між проавстрійською та проросійською орієнтаціями: «A precin̄ pokurczy u rusyniw i polakiw lude najhirszy sipaki i łyzuny cisaria, chot' tutka na Rusy zrodzeni, chotiat zamoryty u sobi toto, szczo u nych za narodom polskim promawlaє wid dytyństwa, a narid ruski ślipotoju z Rosiju złuczty abo inaksze narid ruski carowy moskiewskomu piddaty, prodaty u newolu za ordery i rubli moskiewski chotiat (Stauropia)» (Spółeczeństwo polskie... S. 662).

⁵⁷ Тишинська Е. Погодін і Зубрицький. *Записки НТШ*. 1912. Т. СХ. С. 101.

⁵⁸ Chlebowczyk J. O prawie do bytu małych i młodych narodów. Kwestia narodowa i procesy narodotwórcze we wschodniej Europie Środkowej w dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początków XX w.). Warszawa; Kraków, 1983. S. 302.

⁵⁹ Мончаловський О. А. Литературное и политическое украинофільство. Львовь, 1898. С. 186.

⁶⁰ Про етапи розвитку та ідейно-світоглядні засади русофільської течії в Галичині див.: Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині XIX – на початку XX ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд. *Вісник Львівського університету. Серія історична*.

В основу русофільської ідеології була покладена думка про етнічну й культурну єдність «всього русского народа» та його тисячолітню історичну традицію. Свою батьківщину русофіли вбачали у «святій Русі» – консервативній утопії з Москвою як символічним центром. Процес модерного націєтворення русофіли намагалися будувати відповідно до західної (не етнічної, а історично-державницької) моделі, не мислячи повнокровне національне життя без бодай світоглядного зв'язку з тим чи тим державним ядром. Тому поняття «народ» вони ототожнювали з державним організмом – причому не планованим у майбутньому, а реальним. У першій половині XIX ст. підкреслення своєї належності (бодай у минулому) до певного політичного утворення було одним з початкових етапів становлення сучасної національної свідомості, зародком, так би мовити, державницького – у його просвітницькому розумінні – мислення. Водночас русофіли визнавали в межах «всього русского народа» регіональну окремішність «малорусского племени», зараховуючи туди й галицьких русинів. Фактично йшлося про дзеркальне відображення формули *gente Rutheni, natione Poloni*, що було спроектоване тепер на Росію. Про пряму взаємозалежність між полонофільською і русофільською течіями в українському русі Галичини пише німецька дослідниця Анна Вероніка Вендланд: «...основним поштовхом до цього [українського] руху стала подія, яку багато русофілів у першому поколінні сприймали як головну для свого становлення: йдеться про польське повстання 1830–1831 рр. у Російській імперії, що серед української студентської молоді Галичини спричинило бурхливі дискусії. Чи привітати повстання, метою якого було відновлення Польщі, і цим заявити про себе як про *gente Ruthenus, natione Polonus*, чи сприймати польську національну ідею як таку, що залишала українцям тільки перспективу існування на позиції другосортних “поляків”? Багатьом молодим українцям бракувало інформації про власну історію, особливо коли їхні патріотично налаштовані польські товариші зі студій втягали їх у дискусії. Українці вперше почали виявляти зацікавлення своєю культурою – заглядаючи через східний кордон Галичини»⁶¹.

Галицьким діячем, який концептуалізував це дзеркальне відображення формули *gente Rutheni, natione Poloni* та заклав основи для русофільської («москвофільської») течії в українському русі Галичини, був уже згадуваний історик Денис Зубрицький. Прикметно, що під час подій 1809 р., у критичний для Габсбургів момент, він активно виступив на боці поляків як секретар повітового Перемишльського управління «Тимчасового центрального уряду обох частин Галичини під протекторатом Наполеона», а через два роки написав позначену духом шляхетського патріотизму «Хроніку Французької революції»⁶². Треба думати, що пере-

---

Львів, 1999. Вип. 34. С. 231–268; Wendland A. V. Die Russophilen in Galizien. Ukrainische Konservative zwischen Österreich und Rußland, 1848–1915. Wien, 2001 (= Вендланд А. В. Русофіли Галичини. Українські консерватори між Австрією та Росією, 1848–1915 / пер. з нім. Х. Назаркевич; наук. ред. М. Мудрий. Львів, 2015); Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті). Львів, 2003.

⁶¹ Wendland A. V. Die Russophilen in Galizien... S. 37.

⁶² Ададуrow В., Рожик М. «Хроніка Французької революції» Дениса Зубрицького як історичне джерело наполеонівської епохи. Додаток: Уривок «Хроніки Французької революції»

хід Д. Зубрицького, вихідця зі шляхетського середовища та вихованого в дусі польського просвітницького патріотизму, на панрусські позиції був зумовлений зневірою у відродження Речі Посполитої (останньою краплею стала поразка повстання 1830–1831 рр.). Уже в 1834 р. у відповіді на пропозицію Й. Лозинського замінити кирилицю латиницею він виклав своє розуміння «руського народу» як дуже розгалуженої частини слов'янства на території Російської та Австрійської імперій із включенням нинішніх українських, білоруських і російських земель. Д. Зубрицький наголошував на існуванні в межах цього всеруського простору регіональних відмінностей, вираз чого бачив в існуванні різних топонімів: Велика Русь, Мала Русь, Біла Русь, Чорна Русь, Україна, Поділля, Волинь, Червона Русь, Карпатська Русь. Усі ці русини, стверджував Д. Зубрицький, мають одну мову з різними ще не вивченими діалектами, дотримуються грецького (візантійського) обряду, «одні в єдності з римською церквою, інші в розкольніцтві», а в богослужіннях використовують староруську (слов'янську) мову. Загальну закономірність у розвитку руської мови Д. Зубрицький сформулював у ставленні до польської мови: «Чим ближче русини межували з поляками, або жили з ними мішано, тим більших відмінностей зазнала їхня мова... Цю мову можна назвати польсько-русською. ... Чим далі від поляків русини мали свої поселення, тим чистішу, що наближалася до староруської, зберегли мову». Значну перевагу й привабливість руської мови Д. Зубрицький бачив у тому, що вона мала аж дві літературні версії – старослов'янську й великоруську⁶³. Цю мовно-літературну концепцію розвитку «руського народу» Д. Зубрицький згодом доповнив аналогічною концепцією політичної історії.

* * *

У переддень 1848 р. єдиною серед галицьких русинів національною орієнтацією, з якою середовище «русинів польської нації» могло розраховувати на відносно безконфліктну взаємодію, була проукраїнська («малоруська») течія. Українофіли потребували аргументів, які б відмежовували український простір від російського, і чимало таких аргументів знаходили в польському ідейно-політичному та

ції від року 1789 до року 1811, яку написав Денис Зубрицький». *Записки НТШ*. Львів, 1996. Т. ССXXXI: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін / ред.: Я. Дашкевич, О. Купчинський. С. 495–506.

⁶³ [Zubrzycki D.] Apologia Cyryliki czyli Azbuki ruskiej. O zaprowadzeniu abecadła polskiego zamiast Cyryliki do ruskiej pisowni [1 października 1834 r.], опубліковано в: Возняк М. Апологія кирилиці Дениса Зубрицького. *Записки НТШ*. Львів, 1929. Т. СЛ: Праці Філологічної та Історично-Філософської секції / під ред. К. Студинського й І. Крип'якевича. С. 130–131. Михайло Возняк навів (без посилання) спогад польського революціонера Міхала Будзинського (1811–1864), вихідця з волинської шляхти й учасника Листопадового повстання, який у 1832 р. наймав у Львові помешкання в Д. Зубрицького. Будзинський бачив у Зубрицькому представника «нечисленної в Галичині партії так званих малоруських патріотів і з якимсь адвокатом Нападівичем творив у мріях коли не окрему українську державу, то бодай злуку з Росією, навіть із прийняттям грецької (себто православної) релігії». Він намагався переконати історика в нежиттєспроможності українського простору, якщо той вирішить розірвати з Польщею. Все завершилося тим, що Зубрицький відмовив своєму квартиранту в помешканні. Див.: Возняк М. Як пробудилося українське народне життя в Галичині... С. 75–76.

культурно-інтелектуальному дискурсі. Зі свого боку, поляки і «русини польської нації» шукали в тогочасному галицько-руському суспільстві підтримки для планів відновлення Речі Посполитої. Принаймні до 1860-х років українська течія в Галичині була настільки слабкою, що не розглядалася в пропольському середовищі як конкурентний світогляд, який зможе навіть у віддаленій перспективі розвинутися в повноцінну національну ідентичність, навпаки – українофільство сприймали як романтичний рух, що може посприяти поширенню прогресивних ідей серед простолюдю, активізувати українське селянство на боротьбу з царизмом за відновлення Речі Посполитої. Українофільство послаблювало теж проавстрійські монархічні настрої, виводило світогляд галицьких русинів на широкий простір Наддніпрянщини, де в осяжному майбутньому, на думку польських революціонерів (багато з яких були руського походження), мав вирішитися польсько-російський конфлікт. Підтримка галицьких українофілів (зокрема щодо використання народно-розмовної мови) проєктувалася на широкий річпосполитський простір, передусім на Правобережну Україну, яка стала ареною невдалого (через неприхильну позицію українського селянства теж) повстання 1830–1831 рр. Ідейний зв'язок, який галицькі українофіли нав'язували з Наддніпрянщиною, давав підстави «русинам польської нації» сприймати українофілів як ідейних союзників. Окремі голоси з боку «русинів польської нації» про зв'язок українофілів із панруською орієнтацією та про їхнє приховане антипольське спрямування до уваги тоді не брали.

У першій половині XIX ст. більшість українських діячів Галичини не мала відповіді на питання про те, як далеко простягається «малоруськість» («южно-руськість») у межах Російської імперії. Бракувало також чіткого уявлення про становище Наддніпрянщини. Взаємини між галицькою інтелігенцією та науковцями, літераторами й мандрівниками з Російської імперії (українцями й росіянами), які розпочалися в 20-х роках XIX ст., не могли повною мірою компенсувати відсутність інформації⁶⁴. Про мінливість тогочасних уявлень галицьких русинів щодо своєї ідентичності та межі руського простору свідчить хоча би подальша доля діячів «Руської трійці»: І. Вагилевич опинився в пропольському, а Я. Головацький – у русофільському таборі. Історик русофільського руху в Галичині Василь Ваврик не без

⁶⁴ Під таким кутом зору дещо по-іншому, ніж може здаватися, виглядають джерела і роль русофільської течії в українському русі Галичини. Значною мірою русофільство, тобто орієнтація на всеруський простір, стало результатом взорування галичан на зрусифіковану Наддніпрянщину, а навіть (під час «Весни народів») – певним різновидом проукраїнської орієнтації. Галицькі діячі з «покоління 1848 року» думали, що це взорування дасть змогу швидко подолати інтелектуально-культурне відставання від інших народів монархії Габсбургів, насамперед чехів і поляків, і вирівняти у такий спосіб параметри «спілкування» з ними. Воно аж ніяк не мало на меті злиття галицьких русинів із росіянами («московським народом», «москалями»), а первісно було спрямоване передусім на розв'язання внутрішньогалицьких проблем українського націєтворення. Тому-то в Галичині у 40–60-х роках XIX ст. перехід від полонофільства до русофільства був відносно легкою і доволі поширеною серед української інтелігенції інтелектуальною вправою. Див.: Мудрий М. Формування новочасної національно-політичної культури українського суспільства Галичини (проблема зовнішніх моделей). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2003. Вип. 38. С. 115–147.

підстав стверджував: «“Руська трійця” пішла різними шляхами, пішла не за власним бажанням і не випадково. Ці шляхи були протоптані нуртуючими і перехресними поглядами галицько-руської інтелігенції, яка перебувала під різними культурними впливами. Головацький, Вагилевич і Шашкевич, романтики і народники, які керувалися найкращими почуттями любові до рідного народу, розійшлись тому, що їхня батьківщина знаходилася на роздоріжжі»⁶⁵. Як пояснити, що галицькі русини були змушені наново відкривати для себе єдність з Наддніпрянщиною? Причину цього, очевидно, треба шукати в поділах Речі Посполитої. Із приєднанням Галичини до монархії Габсбургів руський простір теж втратив відносну цілість, яку зберігав у Польсько-Литовській державі. Вирішальним стало перекроювання церковних провінцій, границі яких мали збігатися з новими державними кордонами. Центр Греко-католицької церкви переміщено до Галичини, тут вона стала «офіційною» Церквою руського населення, тоді як у підросійській Україні зазнавала тиску, втратила адміністративну структуру і врешті у 1830-х роках була ліквідована.

Інтерес української суспільності Галичини до національно-культурних процесів на Наддніпрянщині в першій половині XIX ст. був впливав з індивідуальних творчих пошуків невеликого кола інтелігенції⁶⁶. Це було зумовлено особливостями українського «національного відродження» в Галичині, історія якого розпадалася не на течії як результат взаємодії ідей, а на окремі друковані видання та постаті кількох істориків і літераторів. Інтерес до Великої України впливав передусім з їхнього бажання поглибити історичну свідомість. Якщо представників старшого покоління зі середовища тогочасних галицьких діячів приваблювала історія князівської Русі й церковних братств (Михайло Гарасевич, Іван Лаврівський, Денис Зубрицький), то молодших – козацтво (Маркіян Шашкевич). «Порушене тем із козацької історії відповідало не лиш річезовому поступови в дискусії, але й молодому, палкому темпераментови, якому подобало ся радше кипуче жите козацтва, чим ученість брацтва або повага князів», – характеризував цю вікову дилему Михайло Тершаковець⁶⁷. У підсумку козацький міф став підвалиною модерної української національної свідомості як у російській, так і в австрійській

⁶⁵ Ваврик В. Р. Яковъ Феодоровичъ Головацкій: его дѣятельность и значеніе въ галицко-русской словесности. Львовъ, 1925. С. 151 (В оригіналі: «“Русская Троица” пошла разными путями, пошла не произвольно и не случайно. Эти пути были вытоптаны блуждающими и скрепяющимися возрѣніями галицко-русской интеллигенціи, находящейся подъ разными культурными вліяніями. Головацкій, Вагилевич и Шашкевич, романтики и народники, руководимые лучшими чувствами любви къ родному народу, разошлись потому, что ихъ родина лежала на распутьи»). Показово також, що пізніші діячі русофілів, як і галицькі народовці, також виводили свою традицію з ідей «Руської трійці» (див.: Ваврик В. Р. Руска тройця / Перепечатка із газети «Земля і воля». Львів, 1933. С. 8–9).

⁶⁶ Докладніше див.: Райківський І. Я. Взаємини галицьких і наддніпрянських діячів у 1830–1840-х рр. *Український історичний журнал*. 2009. № 1. С. 39–55; Райківський І. Я. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття. Івано-Франківськ, 2012. С. 180–305 (Розділ II: Усвідомлення етнічної спорідненості Галичини з Наддніпрянською Україною в першій половині XIX ст.).

⁶⁷ Тершаковець М. Галицко-руське літературне відродженє. С. 59–60.

частинах України⁶⁸. Другим чинником, який спрямовував погляди галичан у бік Наддніпрянщини, було характерне для Романтизму захоплення народною мовою та культурою. Прагнення ідентифікувати галицький варіант народно-розмовної мови привело Івана Лаврівського, Івана Могильницького, а згодом діячів «Руської трійці» до висновку про його єдність з «малоросійським» простором. Стисло цю думку висловив Іван Вагилевич у листі до Михайла Максимовича від 7 (20) березня 1837 р. Він апелював до минулого «святої Русі», стверджував, що «ми єсмо руські діти» і «ми єсмо южнорусини», «ми всі – із-за Бескиду, від Тиси, з-поза Сяну і по Серету – з братією нашою задніпровою складаємо одне суцество», і що «южнорусини» – «народ непобідимий і повен слави»⁶⁹. У такий спосіб після розпаду Речі Посполитої відбувалося вписування галицько-руського простору в дискурс «южноруської» («малоруської») самодостатності – історичної та мовної.

В українській історіографії цей лист І. Вагилевича належить до найчастіше цитованих як доказ того, що в тогочасній Галичині було чітке розуміння української національної єдності й особності українського народу обабіч австрійсько-російського державного кордону. Однак тут до уваги беруть тільки інформаційне навантаження написаного І. Вагилевичем, тоді як його емоційне забарвлення не виправдано ігнорують. Насправді ж маємо справу з виразом сформованого в Галичині стереотипу національної єдності, покликаною впорядкувати загрозливий хаос реальності та ідентифікувати себе з чимось ідеальним, що свідомо наділялося позитивними якостями. Про свідоме конструювання галичанами міфу національної єдності (у значенні – оповіді, емоційно-чуттєвого образу) свідчить хоча б лист Івана Головацького до Ізмаїла Срезневського від 4 (16) травня 1846 р. Надсилаючи І. Срезневському з Відня до Харкова примірники першої частини альманаху

⁶⁸ Докладніше див.: Плохій С. Козацький міф. Історія та націєтворення в епоху імперій / авториз. пер. з англ. М. Климчука. Київ, 2013; Куций І. Українська науково-історична думка Галичини (1830–1894 рр.): рецепція національної історії. Тернопіль, 2006.

⁶⁹ Оригінал листа І. Вагилевича до Михайла Максимовича від 7 (20) березня 1837 р. такий: «Шчо нам прелюбе? ци не светая Русь, нашаа дѣдина! И ми єсмо рускѣ дѣти! Двійна жизнь була се вивезала уже в давнинѣ на Руси: на сѣверѣ из свѣтлог сонця, богатог, великог Новограда; и на юзѣ из светоѣ столицѣ, ровесницѣ Царяграда, Києва. Як се ся жизнь розвивала и розцвитала, та-як се притѣмила, свѣдомо з Истор. народа руского. Коли преславнѣ середницѣ изгасли, та шчо ж ся жизнь роздроблена, перенесла се по хижих крестен. Ми єсмо Южно-русини. У нас також вѣдумерщиноѣ з колѣна в колѣно переходила ся роздробнена жизнь Южной-руси. Оцеж ми всѣ из-за Бескиду вѣд Тиси, с-по-за-Сяну, и по-Серетѣ, з братею нашею за-днѣпровою, складаємо едно суцество; де взаѣмна переѣйма лиш, очутивши душевну замѣтність, грає поѣноѣ живнеѣ. Така-то жизнь, мимо перегороди господарственной, и наши серцѣ плекала, любезними струями содриглѣня. Гет перегороди, бо не ѣм псовати суцество народа, котре яко душа нетикана, переходит своѣ перемѣни взросту, розвите, и розцвѣту, пак самой сили и паденя! А який то ми нарѣд, Южно-русини! Нарѣд непобѣдимий і повен слави!» (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 19 (І. Вагилевич). Спр. 53. Арк. 1. Опубл.: «Русалка Дністрова». Документи і матеріали... Док. № 25. С. 79; Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори / упоряд., вступ. ст. та прим. М. Шалати. Київ, 1982. С. 194–195). При датуванні листа І. Вагилевич помилився: у XIX ст. різниця між старим і новим стилями становила 12, а не 13 днів).

«Вінок русинам на обжинки», І. Головацький наголошував: «не все правда, що тамь сказано, а много правды замолчано»⁷⁰. Так галицькі русини пристосовувалися до етносоціальних та етнополітичних процесів, які під впливом ідей Просвітництва і Романтизму розгорталися серед слов'янських народів. Історичні та мовні зв'язки з Наддніпрянщиною, встановлені галичанами в першій половині XIX ст., були передусім елементом пізнання самих себе. Тоді наддніпрянська інтелігенція не мала однозначних відповідей на питання власної ідентичності. Свідомості наддніпрянських діячів бракувало не тільки розуміння поняття «Малої Русі» та її місця у «всеруському» просторі, а й інтересу до самої Галичини⁷¹. Не дивно, отже, що наддніпрянські українські діячі майже не цікавилися в той період Галичиною, зокрема інтерес до народної мови «не надходив [у Галичину] з сеї сторони, з якої повинен був прийти, від своїх, а прийшов звідти, звідки його надіяно ся найменше, прийшов від Поляків-конспіраторів»⁷².

Невід'ємним елементом формування в Галичині образу Великої України був своєрідний стереотип власної другорядності, тобто констатація з боку галицьких діячів серйозного відставання від національних рухів інших слов'янських народів, зокрема від українського на Наддніпрянщині. Відтак прагнення будь-що подолати таке історичне запізнення неминуче призводило до поширення серед галицько-руської інтелігенції полонофільських або русофільських настроїв. Показово, що цей стереотип відставання був створений галичанами і підтриманий як зручний для себе наддніпрянськими діячами. У листі до Михайла Максимовича від 17 липня [або вересня; в оригіналі: кивня] 1838 р. Іван Вагилевич писав про «гірку долю» і «полу-мертву жизнь» Галицької Русі, де не тільки «нѣхто недбае о просвѣщеніе народное, али и нѣхто не знае що то е отчина, и соотчичи»⁷³. Той самий І. Вагилевич у пропам'ятній записці-присвяті І. Срезневському від 28 (16) липня 1842 р. змалював песимістичну картину. «Въ земли своихъ предківъ чуженець, обдертый и обсмѣяный», – так визначив І. Вагилевич своє місце в галицькому суспільстві. Його сподівання на відродження Галичини в загальноукраїнському контексті були примарними. «Старина минула, – писав І. Вагилевич, – левъ и гавка спять сномъ непробудимимъ, и сли приснить имъ ся о Кіевѣ, о борьбѣ съ погаными за вітчину, за вѣру; то сонъ такий мутный що и годѣ розібрати»⁷⁴. У листі до І. Срезневського від 8 серпня (27 липня) 1844 р. Я. Головацький зазначив: «Из новин литературныхъ водъ

⁷⁰ Матеріали по історії возродження Карпатской Руси. Львовъ, 1905. [Т.] І: Сношения Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ой половинѣ XIX-аго вѣка / собралъ И. С. Свѣнцицкій. С. 170.

⁷¹ Наддніпрянська інтелігенція була сильно втягнута в загальноросійський політичний та культурно-інтелектуальний простір. Приміром, М. Максимович виступав за російську літературну мову для наддніпрянців і лише для галичан вважав доцільною літературу народною українською мовою (Райківський І. Я. Взаємини галицьких і наддніпрянських діячів... С. 50).

⁷² Тершаковець М. Галицко-руське літературне відроджене. С. 61.

⁷³ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 19 (І. Вагилевич). Спр. 53. Арк. 3. Опубл.: Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. С. 202–204.

⁷⁴ Матеріали по історії возродження Карпатской Руси. [Т.] І. С. 175.

нас не багато сподівайтеся. У людей нові книжки рахуються сотнями тисячами, а у нас и на палцях нема що лѣчити»⁷⁵. Невпевненість і підпорядкування авторитету виразно проглядаються в листі І. Головацького до того ж таки І. Срезневського від 4 (16) травня 1846 р. Надсилаючи «Вінок русинам на обжинки», І. Головацький просив «не осужуйте подлѣ должности, а по возможности нашей» і дуже несміло висловлював сподівання, що «колись може и въ наше ѳконце засвѣтитъ сонце»⁷⁶. За таких настроїв частина громадсько активної галицько-руської інтелігенції була змушена діяти в межах організаційних та ідейних взірців, пропонованих поляками.

* * *

Так, в ідейному плані середовище «русинів польської нації» було результатом зіткнення і взаємодії двох ідеологій – Просвітництва й Романтизму, які пропонували різні концепції модерного націєтворення: державно-політичну, пов'язану в Галичині з ідеєю відродження Речі Посполитої та інтеграції всіх її жителів у політично й культурно єдиній польській нації, та етнічно-культурну, яка робила акцент на індивідуальній творчій свободі, внутрішніх протилежностях в усіх сферах суспільного буття, наголошувала на значенні народних мов та історичного минулого регіону як джерела й засобу національного самоусвідомлення. Спроба Габсбургів прискорити за допомогою адміністративних важелів розвиток Галичини призвела до змішування просвітницьких і романтичних цінностей. Двоступенева ідентичність «русинів польської нації» не могла бути довговічною. Треба думати, що формула *gente Rutheni, natione Poloni* як чуттєвий (навіть не словесний) вираз етносоціальних перетворень з'явилася в першій половині XIX ст. для пояснення ще не усвідомлених громадсько активною частиною галицького суспільства змін, пов'язаних з утвердженням національного принципу. Прикметно, що вона не використовувалася для вираження чи опису статичного, давно незмінюваного, самозрозумілого для всіх стану колективної чи індивідуальної національної свідомості, а навпаки – відображала динамічний процес пошуку національної ідентичності на українсько-польському пограниччі. Одночасно із загальною суспільно-політичною та інтелектуальною атмосферою, яка спрямовувала громадську активність руської з походження молоді в польське русло, у південно-західній Галичині були вагомі чинники впливу, які відразу руйнували в основі двоступеневу русько-польську ідентичність. Австрорусинство й особливо русофілство – це ті орієнтації в русько-українському суспільстві Галичини, які знаходили дедалі більше прихильників, руйнуючи середовище «русинів польської нації». У переддень 1848 р. єдиною серед галицьких русинів національною орієнтацією, з якою середовище «русинів польської нації» могло розраховувати на відносно безконфліктну взаємодію, була проукраїнська («малоруська») течія. Українофіли потребували аргументів, які б відмежовували український простір від російського, і чимало таких аргументів знаходили в польському ідейно-політичному та культурно-інтелектуальному дискурсі.

⁷⁵ Там само. С. 173.

⁷⁶ Там само. С. 170.

REFERENCES

Adadurov, V. (1996). Halytski rusyny u kontseptsiiakh polskoi polityky Frantsii ta Avstrii 1805–1812 rokiv (do postanovky pytannia). *Ukraina v mynulomu*, IX, 38–60 [in Ukrainian].

Adadurov, V. (2010). Svit politychnykh pohliadiv Antonii Anhelovycha: Dokumenty do vyvchennia fenomenu imperskoi identychnosti sered dukhovenstva Halychyny naprykintsi XVIII – na pochatku XIX st. *Naukovi zapysky Ukrainskoho Katolytskoho Universytetu. Serii «Istoriia»*, 2, 299–336 [in Ukrainian].

Adadurov, V. (2011). Dekonstruktsiia istoriohrafichnoho kanonu shchodo fundatsii Halytskoi mytropolii (na osnovi dokumentiv Derzhavnoi kantseliarii Avstrijskoi imperii). In V. Adadurov (Ed.), *Fundatsiia Halytskoi mytropolii u svitli dyplomatychnoho lystuvannia Avstrii ta Sviatoho Prestolu 1807–1808 rokiv: Zbirnyk dokumentiv* (pp. V–LVIII). Lviv: Vydavnytstvo Ukrainskoho katolytskoho universytetu [in Ukrainian].

Adadurov, V., & Rozhyk, M. (1996). «Khronika Frantsuzkoi revoliutsii» Denysa Zubrytskoho yak istorychne dzherelo napoleonivskoi epokhy. Dodatok: Uryvok «Khroniky Frantsuzkoi revoliutsii vid roku 1789 do roku 1811, yaku napysav Denys Zubrytskyi». *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, CCXXXI: Pratsi Komisii spetsialnykh (dopomizhnykh) istorychnykh dystsyplin, 495–506 [in Ukrainian].

Arkusha, O. (2010). Hubernatory Halychyny (1772–1849). In K. Karolczak & Ł. T. Sroka (Eds.), *Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura. Studia z dziejów Lwowa* (Vol. VII: Urzędy, urzędnicy, instytucje, pp. 226–264). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego [in Ukrainian].

Arkusha, O., & Mudryi, M. (1999). Rusofilstvo v Halychyni v seredyni XIX – na pochatku XX st.: heneza, etapy rozvytku, svitohliad. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorychna*, 34, 231–268 [in Ukrainian].

Arkusha, O., & Mudryi, M. (2014). Istorychni doslidzhennia v intelektualnykh ta politychnykh kontekstakh pidavstrijskoi Halychyny. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorychna*, 50, 19–41 [in Ukrainian].

Arkusza, O., & Stępień, S. (2010). Szaszkiewicz Markijan. In *Polski Słownik Biograficzny* (Vol. XLVII/192, pp. 148–151). Warsaw; Kraków: Polska Akademia Nauk; Polska Akademia Umiejętności [in Polish].

Cegielski, T. (1989). Józefinizm. In W. Leitsch & i M. Wawrykowa, (Eds.), *Austria – Polska: Z dziejów sąsiedztwa* (pp. 41–72). Warsaw; Vienna: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne; Österreichischer Bundesverlag [in Polish].

Chlebowczyk, J. (1974). Językowo-narodowościowe aspekty reform absolutyzmu oświeconego. *Studia Historyczne*, XVII, 1 (64), 3–30 [in Polish].

Chlebowczyk, J. (1983). *O prawie do bytu małych i młodych narodów. Kwestia narodowa i procesy narodziwotwórcze we wschodniej Europie Środkowej w dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początków XX w.)*. Warsaw; Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe [in Polish].

Dei, O. I., & Malash, L. A. (Eds.) (1974). *Ukrainski narodni pisni v zapysakh Zoriana Dolenhy-Khodakovskoho (z Halychyny, Volyni, Podillia, Prydniprianshchyny i Polissia)*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Fras, Z. (1994). Mit dobrego cesarza. In *Polskie mity polityczne XIX i XX wieku* (pp. 139–152). (Polska myśl polityczna XIX i XX wieku. Vol. IX). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego [in Polish].

Herasymenko, M. P. (1959). *Ahrarni vidnosyny v Halychyni v period kryzy panshchynnoho hospodarstva*. Kyiv: Vydavnytstvo Akademii nauk Ukrainsoi RSR [in Ukrainian].

Herbilskyi, H. Yu. (1964). *Rozvytok prohresyvnnykh idei v Halychyni u pershii polovyni XIX st. (do 1848 r.)*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho universytetu [in Ukrainian].

Hrytsak, Ya. (2006). *Prorok u svoii vitchyzni. Franko ta yoho spilnota (1856–1886)*. Kyiv: Vydavnytstvo «Chasopys “Krytyka”» [in Ukrainian].

Jakubowski, M. N. (2002). *Narodowe i uniwersalne. Cztery studia o polskiej filozofii politycznej doby romantyzmu*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika [in Polish].

Kutsyi, I. (2006). *Ukrainska naukovo-istorychna dumka Halychyny (1830–1894 rr.): retseptsiiia natsionalnoi istorii* (M. Aleksiiievets, Ed.). Ternopil: Dzhura [in Ukrainian].

Kyrchiv, R. (2011). *Etnohrafichno-folklorystychna diialnist «Ruskoj triitsi»*. (2-he vyd.). Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Kyrychuk, O. & Orlevych, I. (2018). *Lvivskiyi Stavropihiiskiyi instytut (1788–1914). Rol u suspilno-politychnomu, kulturnomu ta relihiinomu zhytti ukrainsiv Halychyny*. Lviv: Lohos [in Ukrainian].

Lesiuk, M. (2007). Ivan Franko pro azbuchni dyskusii v Halychyni. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*, 23–24, 278–297 [in Ukrainian].

Mozer, M. Ukrainska («ruska») mova halytskykh poliakiv i polonofiliv u 1830–1848 rr. In S. Vakulenko (Ed.), Mozer M. *Prychynky do istorii ukrainskoi movy* (pp. 562–601). (3rd ed. rev. and ed.). Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian].

Mozer, M. (2011). «Rusyny» i «ruska mova» v halytskykh hramatykakh pershoi polovyny XIX st. In Ya. Isaievych, M. Mozer, N. Khobzei (Eds.), *Ukrainska mova v Halychyni: istorychnyi vymir* (pp. 9–54). Lviv: Instytut ukrainoznnavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Mozer, M. (2011). Movne vidrozhennia halytskykh ukrainsiv (1772–1848/49 rr.) u tsentralnoievropeiskomu konteksti. In S. Vakulenko (Ed.), Mozer M. *Prychynky do istorii ukrainskoi movy* (pp. 303–331). (3rd ed. rev. and ed.). Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian].

Pakholkiv, S. (2014). *Ukrainska inteligentsiia u Habsburzkii Halychyni: osvichena verstva i emansypatsiia natsii* (Kh. Nykolyn, Trans.). Lviv: LA «Piramida» [in Ukrainian].

Plokhii, S. (2013). *Kozatskyi mif. Istoriia ta natsiietvorennia v epokhu imperii* (M. Klymchuk, Trans.). (Serii «Zoloti vorota». Vol. 5). Kyiv: Laurus [in Ukrainian].

Poklewska, K. (1976). *Galicja romantyczna (1816–1840)*. (Historia i Teoria Literatury. Vol. 40). Warsaw: Państwowy Instytut Wydawniczy [in Polish].

Raikivskiyi, I. (2012). *Ideia ukrainskoi natsionalnoi yednosti v hromadskom zhytti Halychyny XIX stolittia*. Ivano-Frankivsk: Vydavnytstvo Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka [in Ukrainian].

Raikivskiyi, I. Ya. (2009). Vzaiemyny halytskykh i naddniprianskykh diiachiv u 1830–1840-kh rr. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 1, 39–55 [in Ukrainian].

- Rozumnyi, Ya. (2000). Markiian Shashkevych: taiemnytsi mitu [Do druku podav M. Ilnytskyi]. *Shashkevychiana (nova seriia): Zbirnyk naukovykh prats*, 3–4: «Ruska Triitsia» i Prykarpattia; «Ruska Triitsia» i kultura slovianskoho svitu, 417–425.
- Sedliar, O. (2014). Vydavnycha diialnist Ivana ta Yakova Holovatskykh u 1840–1848 rr. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Knyhoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta informatsiini tekhnolohii*, 8, 38–61 [in Ukrainian].
- Shalata, M. (Ed.) (2012). *Markiian Shashkevych. Povne zibrannia tvoriv*. Drohobych: Kolo [in Ukrainian].
- Shchurat, V. (1908). Azbuchna statia Mykoly Kmytsykevycha z 1834 r. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka*, LXXXI, 134–144 [in Ukrainian].
- Sinitysna, A. (2002). *Istoryko-filosofski idei ukrainskoho romantyzmu (Panteleimon Kulish, Mykola Kostomariv)*. Lviv: Lvivska naukova biblioteka im. V. Stefanyka NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Skrynnik, M. (2007). *Naratyvni praktyky ukrainskoi identychnosti: Doba Romantyzmu*. Lviv: Kameniar [in Ukrainian].
- Steblii, F., Turii, O., & Moroz V. (Eds.) (2021). *Mykhailo Tershakovets. Markiian Shashkevych ta yoho idei na tli ukrainskoho vidrozhennia*. Lviv: Vydavnytstvo UKU [in Ukrainian].
- Steblii, F. (2011). Mykhailo Minchakevych – folkloryst, poet, konspirator. In F. I. Steblii, *Halychyna na perekhrestiakh istorii. Postati* (pp. 109–113). Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Steblii, F. I. (Ed.) (1989). «*Rusalka Dnistrova*»: *Dokumenty i materialy*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Sukhyi, O. (2003). *Vid rusofilstva do moskvofilstva (rosiiskyi chynnyk u hromadskii dumtsi ta suspilno-politychnomu zhytti halytskykh ukrainsiv u XIX stolitti)*. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
- Świątek, A. (2014). *Gente Rutheni, nazione Poloni. Z dziejów Rusinów narodowości polskiej w Galicji*. (Studia Galicyjskie. Vol. 3). Kraków: Księgarnia Akademicka [in Polish].
- Tokarz, W. (1909). *Galicya w początkach ery józefińskiej w świetle ankiety urzędowej z roku 1783*. Kraków: Akademia Umiejętności; Nakładem Funduszu Nestora Bucewicza; Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie [in Polish].
- Turii, O. (1999). Do pytan'nia pro providnu rol hreko-katolytskoho dukhovenstva v natsionalnomu rusi halytskykh ukrainsiv u XIX st. *Materialy zasidan Istorychnoi ta Arkheohrafichnoi komisii NTSH v Ukraini*, 2, 408–417 [in Ukrainian].
- Turii, O. Yu. (1994). *Hreko-katolytska tserkva v suspilno-politychnomu zhytti Halychyny, 1848–1867*. [The Greek Catholic Church in the social and political life of Halychyna, 1848–1867]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Lviv [in Ukrainian].
- Tyshynska, E. (1912). *Pogodin i Zubrytskyi. Zapysky Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka*, CX, 101–122 [in Ukrainian].
- Ushkalov, L. (2011). Literatura halytska, slobidska ta inshi. In L. Ushkalov, *Vid baroko do postmodernu: esei* (pp. 484–510). Kyiv: Hrani-T [in Ukrainian].
- Vendland, A. V. (2015). *Rusofily Halychyny. Ukrainski konservatory mizh Avstriieiu ta Rosiieiu, 1848–1915*. (Kh. Nazarkevych, Trans.; M. Mudryi, Ed.). Lviv: Litopys [in Ukrainian].

Vozniak, M. (1924). *Yak probudylosia ukrainske narodnie zhyttia v Halychyni za Avstrii z 26 iliustratsiiamy*. (Biblioteka «Novoho Chasu». Vol. 1). Lviv: Z drukarni Vydavnychoi spilky «Dilo» [in Ukrainian].

Vozniak, M. (1925). Avtorstvo azbuchnoi statti z 1834 r. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, CXXXVI–CXXXVII: Pratsi Filolohichnoi seksyii, 107–118 [in Ukrainian].

Vozniak, M. (1929). Apolohiia kyrylytsi Denysa Zubrytskoho. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, CL: Pratsi Filolohichnoi ta Istorychno-Filosofichnoi seksyii, 121–142 [in Ukrainian].

Wendland, A. V. (2001). *Die Russophilen in Galizien. Ukrainische Konservative zwischen Österreich und Rußland, 1848–1915*. Vienna: Der Österreichischen Akademie der Wissenschaften [in German].

Zaiarniuk, A. (2007). *Idiomy emansypatsii. «Vyzvolni» proiekty i halytske selo u seredyni XIX stolittia*. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].

Zięba, A. A. (1995). Gente Rutheni, nazione Poloni. Z problematyki kształtowania się ukraińskiej świadomości narodowej w Galicji. *Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej*, II, 61–77 [in Polish].

Marian MUDRYI

PhD (History)

Associate Professor

Mykhailo Hrushevskyy Department of Modern History of Ukraine

Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3349-1830>

e-mail: m_mudryi@ukr.net

«NOT EVERYTHING WHAT IS SAID THERE IS TRUE, AND A LOT OF TRUTH IS SILENCED»: IDEOLOGICAL AND CULTURAL CLIMATE IN HALYCHYNA ON THE EVE OF THE SPRING OF NATIONS

It is clarified that the ideological framework of the revolutionary events of 1848–1849 that came down in history as the Spring of Nations was a complex set of attitudes and incentives that developed rapidly as for its time during the previous few decades. As for the Ukrainians in Halychyna, despite being a part of the Habsburg Monarchy for such a long time, more than half a century, the main idea of their ideological pursuit was to shift from the Polish socio-territorial and linguistic-cultural space of the Polish-Lithuanian Commonwealth to the ethnonational organization of society and the opposition to Austrian imperial centralism. The article demonstrates what role the two-stage Ukrainian-Polish identity played in this shift (the Polish uprising of 1830–1831 was an impetus for its designation, during the Revolution, it would manifest itself in the establishment of the Ruthenian sobor and its representatives would be called Ruthenians of the Polish nation – *gente Rutheni, nazione Poloni*). It is justified that at the social level, the community of «Ruthenians of the Polish nation» was a transitional and short-term manifestation of modern nation-building, a pursuit of historical and ideological guidelines. As for the ideological level, it was the result of the clash between two ideologies and their interaction – Enlightenment and Romanticism that provided a different understanding of the ethnos-nation – and consequently, governmental-political

and ethnic-cultural community. Both the existence and the disintegration of the two-stage Ukrainian-Polish identity provided the ideological nourishment for the transformation of the local Ruthenian identity into the Ukrainian one in its modern sense. It is demonstrated that Austrophilism and Russophilism were the mediators during this process. Ukrainophiles needed arguments to separate Ukrainian space from Russian and a lot of such arguments they found in Polish ideological and political as well as cultural and intellectual discourse. Due to this, it is argued that Polonophilism prompted the development of Ukrainophilism and in a way, was even its part.

Keywords: the XIX-century Halychyna, Ukrainian-Polish relations, «Ruthenians of the Polish nation» (gente Rutheni, natione Poloni), Revolution of 1848–1849 («Spring of Nations»), modern nation-building.